

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Martin Stodůlka

**ČESKÉ PŘEKLADY PICCOLOMINIHO HISTORIE ČESKÉ
V 16. STOLETÍ**

(Bakalářská diplomová práce)

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci 15. dubna 2015

.....

Martin Stodůlka

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D. za odborné vedení práce, vstřícný přístup, konstruktivní připomínky a čas, který mi věnovala. Můj dík také patří pracovníkům Vědecké knihovny v Olomouci a knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově za ochotné zpřístupnění pramenů.

Obsah

Úvod.....	5
1. Latinská předloha České kroniky a Kronik dvou	9
2. Enea Silvio Piccolomini	11
3. Mikuláš Konáč z Hodiškova	14
4. Daniel Adam z Veleslavína	20
5. Charakteristika pramenného materiálu	27
6. Rozbor textu a jeho komparace s originálem	29
6.1. Odstranění textu	30
6.2. Změna textu	36
6.3. Přidání vlastního textu	41
6.4. Změna smyslu původního textu	43
7. Ilustrace České kroniky	50
Závěr	53
Seznam pramenů a literatury	55
Resumé.....	58
Přílohy.....	59

Úvod

Roku 1457 dopsal Enea Silvio Piccolomini, známý spíše pod papežským jménem Pius II., obsáhlou a ve své době populární knihu *Historii českou*. Tento italský šlechtic, vzdělanec a křesťan věrný katolické církvi cestoval po Evropě a jako říšský vyslanec navštívil také Čechy, v té době zemi bouřící se proti tradičním dogmatům římské církve, která zatím jednotná obklopovala tento odlišný stát. Země prolezlá – z pohledu Eneova – odpadlíky a heretiky byla i po skončení husitských válek převážně utrakvistického vyznání, a tím byla ve své době unikátní. Nejspíš právě touto jedinečností si zasloužila tolik Piccolominiho pozornosti, že se rozhodl zabývat se její minulostí, aby objasnil, proč se lidé odklonili od katolické věrouky. Po shromáždění podkladů začal psát *Historii českou* od bájných počátků až po zvolení Jiřího z Poděbrad králem. Že je cílem knihy zaznamenat husitství a škodlivost tohoto hnutí, je zřejmé – více než polovina všech kapitol je věnována tomuto období. V textu se jasně vymezuje proti onomu kacírskému¹ středoevropskému fenoménu pozdního středověku nejen hanlivými označeními.

Jak jsem zmínil výše, kniha se po svém vydání stala velmi populární, a to i dlouho poté, kdy se situace v českých zemích uklidnila. Vzniklo také několik českých překladů Piccolominiho díla, přičemž první ještě v 15. století přičiněním uherskobrodského kněze Jana Húska, ale nepřilíbil oblíbený pro své přeložení, které J. Špička charakterizuje jako mechanické a neobratné, a proto Húskovo dílo „nezaznamenalo žádný ohlas.“² Zejména však nevyšlo tiskem, nýbrž se šířilo rukopisně. A to je hlavní důvod, proč s touto verzí nebudu pracovat, pozornost totiž věnuji novějším překladům, které se šíří v nebyvalém rozsahu výhradně novým médiem – knižtiskem. Navíc by práce zahrnutím Húskova textu nabyla příliš velkých rozměrů. Podruhé se překladatelského úkolu zhostil Mikuláš Konáč z Hodiškova a *Historii českou* uvedl pod názvem *Česká kronika*.³ Tento titul bude pro mou práci velmi důležitý spolu se třetím překladatelským počinem, tentokrát Daniela Adama z Veleslavína, jenž onu knihu vydal pod názvem *Kroniky dvě o založení země české*.⁴ Kromě Piccolominiho

¹ Sám autor takto označuje přívržence husitské strany.

² ŠPIČKA, Jiří: *Piccolomini, Enea Silvio: Historie česká*. In:

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/17859/piccolomini-enea-silvio-historie-ceska> [cit. 2015-04-11]

³ PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Czeska kronyka* (dále *Česká kronika*). Staré město pražské, 1510. Překlad: Mikuláš KONÁČ Z HODIŠKOVA. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32.760, knihopis č. 13.884.

⁴ PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Kronyky Dwě, O založenij Země České, a prwnijich Obywatelijch gegich, též o Knijžatech a Králijch Českých, y gegich činech: Gedna Eneasse Sylwia Senenského, w Latinském*

textu obsahuje také kroniku Martina Kuthena ze Šprinsberku, která je zde zastoupena v podobě výpisu chronologicky seřazených událostí dle jednotlivých let. Konáčova *Česká kronika* byla poprvé vydána roku 1510, Veleslavínská verze pak až na sklonku století v roce 1585.

Ve své práci se budu zabývat právě zmiňovanými českými překlady pocházejícími z 16. století, oba použité tituly se nacházejí ve Vědecké knihovně v Olomouci. Zdejší výtisk Konáčovy *České kroniky* je však neúplný, text z chybějících listů jsem proto studoval z kompletně dochovaného exempláře Strahovské knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově.⁵ Cílem práce bude pečlivé prostudování těchto písemných pramenů za účelem zjištění odlišností v porovnání s originálním textem. Předpokládám totiž nálezy změn, jež přetvářejí původní dílo do nové podoby, které může být dokonce v rozporu s některými původními tvrzeními. V práci budu používat novodobý český překlad *Historie české* od autorů D. Martinkové, A. Hadravové a J. Matla, který vyšel roku 1998 v zrcadlové edici se souběžným latinským textem.⁶ Toto nové věrohodné přeložení Silviova vylíčení českých dějin bude zastupovat latinský originál, avšak v případě nalezení odchylek jednotlivých překladů budu moci zpětně zkontrolovat i originál latinského znění.

Již jsem nastínil předpoklad textové adaptace při překladatelském úsilí na *Historii české* v 16. století. Ve své práci se proto budu snažit nalézt i odpověď na otázku, proč k těmto změnám v textu vlastně došlo. K tomu bude zapotřebí znát nejen církevní poměry v českých zemích, ale i náboženské vyznání Mikuláše Konáče a Adama Daniela a jejich vztah k husitství, neboť se domnívám, že největší korekce se budou týkat právě husitského fenoménu. Za pomoci sekundární literatury, například *Nalezení střední cesty*⁷ od Z. V. Davida, nastíním rozložení obyvatelstva podle vyznání, přičemž se zaměřím jak na zastoupení utrakvistů a dalších reformačních konfesí

yazyku od něho sepsaná, a před lety LXXV. w Český yazyk přeložená, a w Praze wytisštěná: Druhá Martina Kutheyna z Ssprynsperku, též w Praze wydaná před Lety XLVI: Nynij pak obědwě k dobrému a vžitečnému wssech Czechůw znouu sprawené, obnowené, a w gednu Knihu wведенé, pracý a nákladem M. Danyele Adama z Weleslawijna (dále jen *Kroniky dvě*). Staré město pražské, 1585. Překlad: Daniel ADAM Z VEESLAVÍNA. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32.756, knihopis č. 13885.

⁵ PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Czeska kronyka*, Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DR IV 10; Při citaci či odkazování na text čerpaný ze strahovského exempláře bude vždy explicitně uvedeno, že bylo čerpáno právě z tohoto dochovaného díla. U ostatního odkazování bude uvedena jen *Česká kronika*, tím bude myšlena ona neúplná verze dostupná ve Vědecké knihovně v Olomouci.

⁶ PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Historia bohemica – Historie česká*. Praha 1998. Překlad: HADRAVOVÁ, A. – MARTINKOVÁ, D. a J. MATL.

⁷ DAVID, Zdeněk V.: *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Praha 2012.

v celkové populaci, tak i na jejich plošné rozmístění, a tyto údaje porovnám s místy působení obou překladatelů. Hluběji do poznání postojů a myšlenek výše uvedených autorů se pokusím proniknout také studiem monografií pojednávajících o jejich životě a díle, od čehož očekávám vysvětlení některých pohnutek, jež je vedly ke korekcím textu. Využiji k tomu, mimo jiné, publikace M. Kopeckého *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*⁸ a *Daniel Adam z Veleslavína*.⁹

Co se týká samotného textu obou překladů, ten bude podroben důkladné analýze a následné komparaci s novodobým vydáním, které bude, jak jsem již zmínil výše, zastupovat originál. Pozornost bude věnována chybějícím či naopak přebývajícím částem textu, editacím jednotlivých slov, čímž míním zejména vypouštění jednoslovných výrazů, ale také úpravám, které pozměňují smysl původních vět. Nalezené jevy se následně pokusím uspořádat do skupin podle shodných rysů a tyto skupiny pak budou vyhodnoceny jako celky. K pochopení výše nastíněných textových úprav využiji také několika monografií, které se věnují tématu humanistického dějepisectví a písemnictví, např. publikaci *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*,¹⁰ jejíž autorem je P. Burke, nebo dílo *Historický text a historická skutečnost: Studie o principech českého humanistického dějepisectví*¹¹ od Z. Beneše.

Shrnutím výše uvedeného lze stanovit několik základních otázek, na které se pokusím nalézt odpovědi. Co vedlo české překladaatele 16. století ke změnám textu v Piccolominiho *Historii české* a jakým způsobem byly tyto úpravy provedeny? Vedlo je k tomu odlišné náboženské přesvědčení nebo snad obava z neprodejnosti díla kritického vůči Čechům? Jak se lišily překlady z počátku a konce století? To jsou zásadní otázky, kterým bude věnována tato práce. Výsledkem práce by mělo být hlubší pochopení dobového dějepisectví a zejména těch děl, která jsou vydána v zemi, proti jejímž obyvatelům je dílo napsáno.

Nemohu opomenout ještě nastínění struktury bakalářské práce. Než se dostaneme k jádru práce, bude nutné zabývat se ne zcela marginálními záležitostmi. Předně se pokusím zjistit, z jaké latinské verze oba humanisté při překladu vycházeli, neboť – jak jsem již uvedl výše – *Historia bohémica* byla velmi populární, kolovala mezi čtenáři v několika rukopisných i tištěných verzích. Mou první snahou tedy bude

⁸ KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 1962.

⁹ KOPECKÝ, Milan: *Daniel Adam z Veleslavína*. Praha 1962.

¹⁰ BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007.

¹¹ BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická skutečnost: Studie o principech českého humanistického dějepisectví* (dále jen *Historický text a historická skutečnost*). Praha 1993.

zjistit, je-li vůbec možné porovnávat originál, jak jsem jej definoval pro potřeby práce, s oběma překlady. Tím je myšleno, zda nebyly změny přeloženého textu způsobeny už vlastní předlohou. Další oddíl práce bude věnován stručnému seznámení s Piccolominim – mimo jiné také z důvodu, abychom se přiblížili pochopení, proč byla jeho kniha o české minulosti tolik populární – a oběma překladateli, jež byli zároveň tiskaři a nakladateli. U obou autorů se pokusím nastínit, co je vedlo k volbě překladu *Historie české* a proč měli tendence k úpravám textu. To celé následně usadíme do kontextu historických souvislostí doby, přičemž bude zmíněna i náboženská struktura obyvatelstva. Dále se seznámíme s dobovými prameny, stěžejními pilíři celého bádání, které budou zkoumány z vnější a zejména vnitřní stránky. Pak přistoupím k samotnému studiu textu, posléze jeho analýze, komparaci s originálem a pro zajímavost rovněž s dalším vydáním z 16. století. Vysvětlení různých textových jevů bude dosaženo za přispění sekundární literatury. Studium překladu Konáčovy *České kroniky* bude doplněno o analýzu poměrně bohatého ikonografického materiálu, který Veleoslavínova verze bohužel postrádá. Závěrem bude shrnuto celé bádání a zodpovězení otázek položených při zahájení práce.

Před jejím samotným zahájením je však ještě nutno vysvětlit odkazování na některé materiály. Jelikož jsou všechny tři prameny překlady téhož díla, nebudu u nich opakovaně uvádět autora E. A. Piccolominiho a zkráceným zápisem budu prameny jmenovat tak, jak jsem uvedl k jejich první citaci.

1. Latinská předloha České kroniky a Kronik dvou

Zrcadlová edice *Historia bohemica – Historie česká* je zpracována nanejvýš užitečným způsobem. Jelikož se nedochoval původní Silviův autograf,¹² rozhodli se autoři – ve snaze připodobnit text co nejvíce tomu původnímu – užít pro sepsání díla sedm různých vydání Piccolominiho *Historie české*.

Jedná se o pět rukopisů a dvě tištěné verze.¹³ Nejstarší dva rukopisy jsou datovány do roku 1458 a náleží vatikánské knihovně, autoři je označili jako **V₁** a **V₂**. Další tři rukopisy se nacházejí na českém území. Jedná se o verzi uloženou v Knihovně cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě nesoucí označení **A**, rukopis Vědecké knihovny v Olomouci¹⁴ pod signaturou **O**, obě knihy shodně z 15. století, a manuskript uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni¹⁵ z r. 1467 označen jako **T**. Latinský text edice obsahuje také upozornění na odchylky od dvou tištěných vydání, z nichž první použité je zároveň první vytištěnou verzí Piccolominiho *Historie české* vůbec, inkunábule vzniklá roku 1475 v Římě, soudě dle autorů, z předlohy výše uvedené **V₂**. Tento prvotisk nese označení **R** a je uložen v Národní knihovně. Ve stejné budově spočívá také exemplář posledního užitého vydání, tentokrát z Kolína nad Rýnem datovaného do roku 1532, označen je písmenem **C**.¹⁶

A právě poslední tisk, zdá se, má nejvíce společného se studovanými českými překlady. Než jsem přistoupil k rozboru děl, bylo potřebné zjistit, nevychází-li změny v přeloženém textu, byť se to zdá být nepravděpodobné, již z latinské předlohy, kterou měli Konáč a Daniel k dispozici. Po pečlivém prozkoumání textů to mohu vyvrátit. Velkým přičiněním k tomuto tvrzení přispěli autoři novodobé edice tím, že latinský text pečlivě opoznámkovali odlišnostmi jednotlivých verzí. Proto jsem mohl vidět, že většina rozdílů spočívá v různých variantách stejného slova, přičemž faktografická i smyslová hodnota věty zůstává stejná. Změny českých překladů oproti originálu, které byly způsobeny výchozím latinským textem, jsem zaznamenal pouze dvou případech. Prvním je záměna číslovky za jménem panovníka. V kapitole XXIV. Konáč i Daniel Adam píše o vyslání tří set oděných jezdců Vladislavem II. do Říma

¹² *Historia bohemica – Historie česká*, s. xcvi.

¹³ Podrobněji k jednotlivým verzím a jejich označení viz tamtéž, s. xcvi.

¹⁴ Upraveno podle dnešního názvu. V době vydání zrcadlové edice se knihovna jmenovala Státní vědecká knihovna v Olomouci, viz tamtéž, s. xcvi.

¹⁵ Upraveno podle dnešního názvu. Také název treboňského archivu prošel změnou, původní označení bylo Státní archiv v Třeboni, viz tamtéž, s. xcvi.

¹⁶ Tamtéž, s. xcvi.

na pomoc Fridrichu VI.¹⁷ Rozdíl spočívá v tom, že téměř všechny latinské verze hovoří o vyslání pomoci Fridrichu V., tedy „Henrici quinti.“¹⁸ Pouze vydání označené jako C, čili kolínský výtisk, zmiňuje „Henrici sexti.“¹⁹ Druhá změna mění smysl celé věty a je opět shodná u obou překladatelů. V kapitole LII. se řeší náboženské rozdíly po vítězství Zikmunda nad husity. V novodobém překladu se můžeme dočíst, že „moc udílet správu českých kostelů byla papeži odňata,“²⁰ kdežto u Konáče se dozvíme opak, a sice „o spravovanie českých kosteluo najvyššiemu biskupu, totiž papeži, moc dána.“²¹ Veleslavín překládá obdobně: „Správa kosteluo českých nejvyššiemu biskupu v moc dána.“²² Latinské „*facultas ablata*“ bylo v tomto případě ve verzi C nahrazeno „*facultas oblata*.“²³ Oba překladatelé udělali ve dvou případech stejnou „chybu.“ Můžeme vyloučit, že by tato shodnost byla způsobena opsáním Konáčova překladu Veleslavínem, k čemuž se ještě později vrátím. Musíme také opustit ideu, podle které by oba překladatelé studovali knihu pod označením C. Tento starý tisk totiž pochází z r. 1532, a to tedy vylučuje užití Konáčem. Nicméně jej mohl jako předlohu použít Daniel Adam. Pravdou je, že nelze určit, které konkrétní vydání bylo předlohou pro překlady obou zainteresovaných autorů. Domnívám se však, že Mikuláš Konáč užil dílo, ze kterého verze C vychází. Veleslavín pak mohl užít stejného předchůdce zmíněného vydání, stejně tak přímo kolínského výtisku. Vzhledem ke specifčnosti chyb ovšem museli užít díla nepochybně příbuzného k zdokumentovanému výtisku C, a díky tomu, že tento výtisk kromě zmíněných „chyb“ nenese další změny, známe docela věrnou podobu textu, který byl výchozím jak pro Mikuláše Konáče z Hodiškova tak pro Daniela Adama z Veleslavína.

¹⁷ *Česká kronika*, kapitola XXIV., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 78.

¹⁸ *Historia bohemica – Histoie česká*, s. 65.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž, s. 167.

²¹ *Česká kronika*, kapitola LII., nepag.

²² *Kroniky dvě*, s. 195.

²³ *Historia bohemica – Histoie česká*, s. 166.

2. Enea Silvio Piccolomini

Na začátek se sluší krátce vylíčit, kdo vlastně byl oním autorem, jehož dílo bylo překládáno do podob, jimiž se budu zabývat. Protože nebýt jeho, nevznikla by ani tato práce, byť se nezabývá přímo originálním textem *Historie české*, nýbrž jejími překlady.

Enea Silvio Piccolomini se narodil roku 1405 na Apeninském poloostrově (konkrétně v Toskánsku) jako člen starého aristokratického rodu. Vyššího vzdělání se mu dostalo nejdříve v Sieně, následně přešel na florentskou akademii, kde studoval starověkou rétoriku a epistografii. Roku 1432 poprvé vstoupil do „světa vysoké evropské diplomacie“, když přijal místo sekretáře u kardinála Domenica Capranicy.²⁴ Po smrti papeže Martina V. klesá kardinálovo postavení, neboť jej nová hlava katolické církve nepřijala mezi své nejbližší. Hodnostář Capranica opouští papežský dvůr a odebírá se ke koncilu do Basileje, Piccolomini jej samozřejmě následuje a osvojuje si postupy a dovednosti ze „zákulisní kuriální politiky.“²⁵

Během pobytu v Basileji se stal oficiálním písařem koncilu a navazoval kontakty s dalšími vysokými hodnostáři. Roku 1439 vstoupil do služeb nově zvoleného vzdoropapeže Felixe V., pro kterého vedl řadu diplomatických jednání. Na začátku 40. let se zúčastnil poselství ke králi Svaté říše římské Fridrichovi III. Zde byl oceněn jako dvorní poeta za svůj literární um a důvtip a roku 1443 opouští služby papeže, které vzápětí střídá služba králi Fridrichovi.²⁶ Na králově dvoře se seznámil s řadou osobností, mezi nimiž byli také někteří Češi, např. Kašpar Šlik a Prokop z Rabštejna, jež Silvia seznamovali se situací v českých zemích a shromáždili pro něj některé podklady pro jeho *Historii českou*.

Poprvé a naposledy vstoupil na české území jako člen Fridrichova poselstva roku 1451, které mířilo na sněm do Benešova,²⁷ kvůli jednání o vydání dědice českého trůnu Ladislava z králova poručnictví do Čech. Tuto svou osobní příhodu také zmiňuje ve své *Historii*.²⁸ Nebylo to však poprvé, kdy se setkal s husity. Měl možnost – a také ji využil – je poznat již roku 1432 v Basileji, kam přišli čeští vyslanci pro potvrzení bezpečnostních záruk pro poselstvo, které se na koncil mělo dostavit následujícího roku. A jak podotýká František Šmahel, nepochybně již dlouho před tímto setkáním Enea

²⁴ *Historia bohémica – Histoire česká*, s. xiv.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. xv.

²⁷ Původně do Prahy, avšak byl přesunut kvůli morové nákaze.

²⁸ Tamtéž, s. xxxiv.

Silvio věděl „o neklidném českém království kdesi na barbarském severu,“ neboť už v roce 1423 byl v sienské katedrále, tedy v městě, kde studoval, vyhlášen zákaz obchodování s „českými kacíři.“²⁹

Ještě za služeb pro Fridricha se Piccolomini vydal na církevní dráhu a roku 1445 se nechal vysvětit, o pouhé dva roky později získal biskupství v Terstu. S nástupem nového papeže Mikuláše V., který se obklopoval humanistickými vzdělanci, zaznamenal další růst tím, že mu bylo uděleno biskupství v Sieně. Vysoká hodnost zvýšila jeho postavení také jako rádce a vyslance krále Svaté říše římské.³⁰ Po pádu Konstantinopole roku 1453 Enea Silvio vyzýval k výpravě proti Turkům, ale jeho projevy nebyly vyslyšeny. Roku 1456 však byl za svůj protiturecký postoj odměněn hodností kardinála.³¹ Nejvyššího důstojenství dosáhl Piccolomini roku 1458, kdy zemřel Kalixt III. a následně také favorit Domenico Capranica. 19. srpna byl zvolen papežem a na uvolněný stolec dosedl jako Pius II.³²

Téhož roku již po Evropě začala kolovat jeho *Historia bohemica*, která se těšila velké popularitě a seznamovala čtenáře se středoevropským královstvím a jeho odbojným obyvatelstvem. Velký zájem o toto dílo dokumentuje množství opisů, jež vznikly krátce po jeho dokončení, a které byly pořízeny ještě do konce 15. století. Na popularitě českých dějin však měl především zásluhu jejich autor.³³ Kromě faktu, že se krátce po dopsání díla stal papežem, byl také známý svou výbornou latinou. Jeho dopisy byly obsáhlé a pro skvělou stylizaci byly používány jako předlohy a zakládány do sbírek.³⁴ Z bohatého seznamu literárních děl jmenuji alespoň *Historii o dvou milencích*, o které F. Šmahel píše jako o dílu tak oblíbeném, že v 15. století se mu jen málokterá kniha mohla rovnat, což dokazuje více než sto dochovaných rukopisů a přes čtyřicet tištěných vydání do roku 1500.³⁵

Jako hlava katolické církve se Pius II. zasazoval především o křížové tažení proti expandujícím Turkům, a logicky tedy navázal na své dřívější žádosti o kruciátu. Marné však byly jeho snahy, neboť k svaté válce se nepřipojili zámožní a význační páni té doby.³⁶ Pokračoval také v jednání o definitivní uznání kompaktát. Již dříve, ještě v roli

²⁹ Tamtéž, s. xxvii.

³⁰ Tamtéž, s. xxiii.

³¹ Tamtéž, s. xxiv, xxxviii.

³² Tamtéž, s. xxv.

³³ Tamtéž, s. xli.

³⁴ Tamtéž, s. xx.

³⁵ Tamtéž, s. xix.

³⁶ Tamtéž, s. xxvi.

řadového biskupa, cestoval Enea Silvio jako říšský vyslanec k papeži, kde měl na žádost Fridricha III. o kompaktátech jednat. V té době postupoval pragmaticky a navrhoval uzavření smíru s husity, neboť „ani války, ani misijní kampaně nedonutily kališnické Čechy zřít se kompaktát, je lépe jim je povolit a náboženským smírem si zavázat Jiřího k vojenské výpravě proti Turkům.“³⁷ Jednání však zamrzla na odporu některých kardinálů a jménu budoucího pražského arcibiskupa.³⁸ V přívětivé politice vůči utrakvistům pokračoval i po nástupu na papežský stolec. Obrat nastal poté, kdy Jiří – skrze poselstvo v Římě – žádal za složení slibu papeži uznání kompaktát. „Místo diplomata Silvia, reálně posuzujícího situaci v českém státě, programově promluvil a začal jednat papež Pius“ a vzápětí ona kompaktáta zrušil. Stalo se tak roku 1462 a Piccolomini tím definitivně mění směr v řešení české otázky.³⁹ Za další dva roky umírá.⁴⁰

³⁷ Tamtéž, s. xxxviii.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. xli.

⁴⁰ Tamtéž, s. xxvii.

3. Mikuláš Konáč z Hodiškova

Mikuláš Konáč byl český překladatel, spisovatel, tiskař a nakladatel.⁴¹ Neznáme přesná data jeho narození ani úmrtí, lze je však přibližně určit na základě toho, co o sobě sám autor prozrazoval v dílech, která buď sám napsal, nebo alespoň vydal. M. Kopecký se na základě jedné jeho zmínky o svém mladém věku, kterou píše v dedikaci spisu *Dialogus* r. 1515, domnívá, že započal literární činnost jako velmi mladý. Tento abstraktní pojem následně upřesňuje na věk málo přesahující dvacet let, tedy Konáčovo narození datuje do let 1480–1485.⁴² Vezmeme-li v potaz předpokládaný rok úmrtí 1545⁴³, mohl se tiskař dožít 60–65 let, tedy věku odpovídajícího době, uvážíme-li, že o půl století později narozený Daniel Adam pobýval na světě pouze 53 let a o jeho smrti se hovoří jako o předčasném skonu.⁴⁴

Zahalené nejasnostmi je také Mikulášovo vzdělání. Pravděpodobně neprošel univerzitním studiem, získal však znalost latinského a německého jazyku, kterou uplatnil při překládání. Roku 1506, tedy ve velmi mladém věku, budeme-li užívat Kopeckého datování, pracuje jako písař.⁴⁵ O rok později již působí jako knihtiskař, o čemž svědčí jím vytištěný jednolist,⁴⁶ a toto povolání vykonává až do roku 1528.⁴⁷

Dle nedávno vyšlé studie od E. F. Couceira⁴⁸ se Mikuláš Konáč po celou dobu svého tiskařského povolání snažil o kariérní, majetkový a společenský růst.⁴⁹ Dokládá to jak citacemi autorů, kteří se Konáčovi věnovali v uplynulém století, tak vlastní dedukcí. Upozorňuje například na skutečnost, že kromě vlastní literární a překladatelské činnosti, která je ve studiích nejvíce akcentována, tiskl rovněž materiály úřední povahy, artikule a další. K tomu připojuje poznámku o lukrativnosti administrativních zakázek,

⁴¹ COUCEIRO, Eduardo Fernández: *Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 2011, s. 25.

⁴² KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 56.

⁴³ COUCEIRO: *c. d.*, s. 31.

⁴⁴ BENEŠ, Zdeněk: *Daniel Adam z Veleslavína: nakladatel a literát* (dále jen *Daniel Adam z Veleslavína*). In: LAKOSILOVÁ, Jarmila (ed.): *Duchem, ne mečem*. Praha 2003, s. 115.

⁴⁵ TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století: Díl II.: Tisky z let 1501-1800, část IV, písmena K-L Tisky z let 1501-1800, část IV, písmena K-L*. Praha 1948, s. 146; převzato z COUCEIRO: *c. d.*, s. 26.

⁴⁶ COUCEIRO: *c. d.*, s. 29.

⁴⁷ TOBOLKA: *c. d.*, s. 146; převzato z COUCEIRO: *c. d.*, s. 27.

⁴⁸ COUCEIRO, Eduardo Fernández: *Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 2011.

⁴⁹ Tamtéž, s. 27; vyvrací některá mylná či zavádějící tvrzení Kopeckého, opravuje jej, přesto však jeho dílo považuje za dosud nepřekonané a velmi důležité.

neboť docházelo k odběru celého nákladu.⁵⁰ Celou záležitost rozebírá ještě více do hloubky informací o konkurenčním boji týkajícího se získání výsady být jakýmsi „zemským tiskařem“, kterým se Konáč skutečně stal.⁵¹ To, mimo jiné, dokazuje jeho zájem o tisk výnosných materiálů, což doplňuje citací „tiskl, z čeho očekával hmotný zisk.“⁵² Majetkový vzestup dále sleduje na textovém rozsahu Konáčem vydaných děl. Zprvu jsou knihy úzké a první rozsáhlejší publikací je až *Česká kronika* z r. 1510, z čehož vyvozuje, že „tiskárna měla od svého založení záměrně komerční charakter.“⁵³

E. F. Couceiro směřuje další pozornost k Mikulášově snaze o společenský vzestup, který se v tomto případě pojí s vzestupem kariérním. Dokumentuje ji dosaženými posty, rozbořením dedikací i autorskými literárními počiny. Tak například zprvu tolerantní postoj k Jednotě bratrské,⁵⁴ která nebyla povolenou konfesí,⁵⁵ zaměňuje roku 1515 za netolerantní vydáním protibratrského *Dialogu*, „aby bylo vrstvě mocných už jednou provždy jasné, na které straně stojí.“⁵⁶ Snahu zalíbit se vlivným a mocným podkládá také citací A. Molnára, který hovoří o Konáčově opuštění původních pozic „ve prospěch šlechty a jejích feudálních zájmů.“⁵⁷ M. Kopecký se o této názorové proměně vyjadřuje opatrněji, a sice že „Konáčův protibratrský postoj je ovšem dobově podmíněný,“ a spíše se k němu přiklonil pod tlakem oficiálních útoků proti Jednotě bratrské.⁵⁸ Není náhodou, že stejné dílo obsahuje také dedikaci českému králi Vladislavovi Jagelonskému, ve které Konáč panovníkovi líčí zájem na jednotnosti země, prosí o přijetí díla a také žádá ochranu před „nesvornými.“⁵⁹ Couceiro upozorňuje na Mikulášův pečlivý výběr osob, jímž knihy věnoval, a připojuje k tomu informaci, že „při dedikaci panovníkovi mohl autor očekávat dokonce i erb či šlechtický přídomek.“⁶⁰ Podle všeho se názorový obrat i vhodná volba dedikací Mikuláši Konáčovi vyplatily, neboť stoupl počet oficiálních tiskařských objednávek, „v roce

⁵⁰ Tamtéž, s. 28–29.

⁵¹ Tamtéž, s. 28.

⁵² JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české. [Díl] I, Od nejstarších dob do probuzení politického*. Praha 1929, s. 596; převzato z COUCEIRO: *c. d.*, s. 29.

⁵³ COUCEIRO: *c. d.*, s. 29.

⁵⁴ Tamtéž, s. 49–50.

⁵⁵ Tamtéž, s. 11.

⁵⁶ Tamtéž, s. 57, 59.

⁵⁷ MOLNÁR, A.: *Mikuláš Konáč a Jednota bratrská*. In: *Theologická příloha Křesťanské revue*. Praha 1961, s. 51; převzato z COUCEIRO: *c. d.*, s. 57.

⁵⁸ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 60.

⁵⁹ Text dedikace přepsán tamtéž, s. 55.

⁶⁰ ČECHURA, Jaroslav: *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*. Praha 2008, s. 280; převzato z COUCEIRO: *c. d.*, s. 30.

1516 dostal šlechtický přídomek, roku 1520 byl jmenován dvorským místosudím Království českého a v témž roce si koupil nový dům.⁶¹ Také byl roku 1526 členem poselstva vítajícího nového krále Ferdinanda.⁶²

Výše bylo nastíněno, jakými motivy se Mikuláš Konáč mohl řídit při vydávání děl. Představa cesty k zisku a společenské prestiži je vystavěna na dobré faktografické základně a podpořena smysluplnou argumentací, která vyvrací ideu M. Kopeckého, že Konáč vydával svá díla zejména v zájmu lidu, přičemž otázku cíleného komerčního zisku a společenského vzestupu přechází bez většího zájmu. Proto budu při posuzování textu *České kroniky* brát zřetel také na závěry, které učinil ve své publikaci E. F. Couceiro, avšak neznamená to, že by bádání M. Kopeckého bylo neúčinné. Právě naopak, Couceiro i přes některé nesouhlasy uvádí, že jeho práce jsou dosud nepřekonané, třebaže místy obsahují chybné, někdy ideologicky motivované, závěry.

Dostáváme se nyní k vydání samotné *České kroniky*. Kromě obou zmiňovaných pánů, kteří se opět v názoru na to, proč byla vydána zrovna tato kniha, rozcházejí, nabízí svou verzi sám autor překladu. V předmluvě⁶³ promlouvá k čtenářům a nabádá je k poznání historie, ze které pocházejí neshody a sváry trvající až do jeho dní. Hned v úvodu tohoto krátkého textu vyjadřuje naději, že lidé poznají „užitečné a škodné.“ Zatímco první by si měli oblíbit, druhému se pak, na základě přečtení, vyhnout.⁶⁴ Dále pak apeluje na svornost, jednotu, mír, lásku a další křesťanské vlastnosti a ctnosti. Lze z toho vyvodit, že zpřístupněním minulosti chtěl Čechům ukázat, jakých chyb se národ dopustil, aby se jim vyvaroval do budoucna. To v souvislosti s tureckým nebezpečím, na které také upozorňuje,⁶⁵ a kvůli kterému vyzývá k zanechání svárů, nevylučuje možnost, že vydáním *České kroniky* chtěl poukázat na konkrétní hrozbu z minulé doby. Jelikož je více než polovina kapitol věnována husitství, nabízí se propojení mezi jednotností a vítězstvím na jedné straně a mezi svárem a porážkou na straně druhé. Dokud drželi husité pospolu, vítězili, avšak po vzájemném soupeření byli poraženi. V souvislosti s již zmíněnou tureckou hrozbou mohl tímto autor apelovat

⁶¹ COUCEIRO: *c. d.*, s. 57.

⁶² Tamtéž, s. 30.

⁶³ Předmluva k čtenáři je u tohoto díla až na konci knihy. Nebudu uvádět „doslov,“ protože text je určen lidem, kteří knihu ještě nečetli.

⁶⁴ *Česká kronika*, předmluva, nepag., (strahovský exemplář): Autor promlouvá k čtenáři: „Aby neb užitečné poznaje oblíbil, neb škodné spatře, vystřiehati se mohl.“

⁶⁵ *Česká kronika*, předmluva, nepag., (strahovský exemplář): „...až podnes divná hanění a veliké kyselosti jsu. Protož aspon ty nesvornosti mezi křesťany přestante. Na Turky, nepřátely jména Kristova, a odenie obrácena buďte.“

na svornost právě kvůli možnému opakování porážky zapříčiněné nejednotností. Z autorské promluvy k čtenáři tak lze určit několik důvodů, které jej vedly k vydání díla, přičemž se vzájemně nevylučují. Jsou jimi:

1. Zpřístupnění historie národa za účelem poznání dobrého (slovy autora „užitečného“) a špatného, čtenáři tím dává mravní vzory a zároveň příklady chování, od kterého by měl upustit.
2. Poukázání na to, jak nejednotnost znamenala porážku husitů v souvislosti s hrozbou Turků.
3. Apelace na vyřešení dávných svárů, k čemuž by mělo napomoci poznání jejich původu.
4. Vydání Silviova překladu s cílem seznámit Čechy s celou jejich historií (klade důraz na češství a český jazyk) se zvláštním zaměřením na husitství, o kterém žádná jiná komplexní kronika nepojednávala.

Posuneme-li se o pět let kupředu, píše v dedikaci již zmíněného *Dialogu*, že vydal *Českou kroniku* proto, aby „zahasil ruoznice.“⁶⁶

M. Kopecký zastává k vybranému titulu hned několik myšlenek. Podle jedné z nich Mikuláš vydal *Historii* kvůli její popularitě, neboť kniha byla velmi oblíbená v zahraničí a v Čechách neměli lidé žádnou jí podobnou. Přiznává ale překladateli také komerční zájmy.⁶⁷ Konáč a lidé podle něj chtěli kroniku, která by pojednávala o době nedávno minulé, především husitství, nabízela se však pouze kronika takřečeného Dalimila, jejímž nedostatkem byla kromě absence historie 15. století také její veršovaná podoba, v humanismu totiž poezie ustupovala před prózou.⁶⁸ Jenže Eneova *Historia bohemica* měla vadu, a sice že byla výrazně protihusitsky zaměřená. Proč zvolil tedy Mikuláš Konáč takovou literaturu? Kopecký uvádí, že ne pro své ideové zaměření, nýbrž že „vybroušený sloh, hluboká učenost a duchaplný vtíp“ byly tím, co pražského tiskaře zlávalo k překladu.⁶⁹ Nakonec uvádí, že také katoličtí autoři čerpali znalosti v textech antických autorit nehledě na jejich pohanské vyznání, a proto není důvod vyčítat Mikuláši překlad textu „vysoce postaveného kněze s vyhraněnou katolickou

⁶⁶ KONÁČ Z HODIŠKOVA, Mikuláš: *Dyalogus w kteremz Czech s Pithartem rozmlúwá Ze sú se Bratrziej Waldensstij wssetečňě a sskodliwie od obú stran oddělili*. Staré město pražské 1515, dedikace.; převzato z KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 56; chybí uvedení konkrétního exempláře, ze kterého bylo čerpáno.

⁶⁷ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 87.

⁶⁸ Tamtéž, s. 87–88.

⁶⁹ Tamtéž, s. 88.

tendencí,“ neboť „v obou analogických případech lákal humanisty brilantní styl předloh.“⁷⁰

E. F. Couceiro polemizuje zejména s posledním odůvodněním a píše: „Když humanisté vydávali a překládali antickou literaturu, křesťanský svět už dávno přijal a adaptoval antickou pohanskou kulturu... Už ve středověku nebyli antičtí autoři vnímáni jako náboženští protivníci, nýbrž jako nevyčerpatelný pramen teologických a morálních podnětů.“⁷¹ Naproti tomu Pius II., jehož dílo Mikuláš překládal, představoval ty vlastnosti, které utrakvisté na duchovních odsuzovali (např. život v přepychu, nepotismus), a rovněž to byl Enea Silvio, kdo zrušil kompaktáta.⁷² Nemohl být tedy Konáčem vnímán ani jako „nevyčerpatelný pramen teologických a morálních podnětů.“ Sám Couceiro se domnívá, že hlavním motivem pro překlad a vydání *Historie české* byl komerční zisk. Argumentuje tím, že Konáč tušil zájem o české dějiny mezi čtenářstvem, ostatně do té doby zatím nebyly žádné vytištěny. Kniha navíc byla již sepsaná, tedy ji stačilo jen přeložit a „odstranit hanlivé výrazy, které by mohly urazit čtenářstvo.“ Navíc se domnívá, že neutralizace protihusitského zaměření byla udělána vágně.⁷³

Nyní se ještě nabízí otázka toho, komu bylo vydání *České kroniky* určeno. Vybírat můžeme z poměrně širokého spektra lidí, ať už podle náboženského přesvědčení či společenského postavení. Mohou nás napadnout následující skupiny teoretického čtenářstva: katolíci, utrakvisté, bratři, měšťané, rytíři a páni, Češi, Němci. Budu-li postupně vylučovat jednotlivé skupiny, začnu německy mluvícím obyvatelstvem a následně s vylučováním nejspíš přestanu. Odstranit Němce z teoretického okruhu cíleného čtenářstva je nejjednodušší, protože Mikuláš Konáč přeložil dílo z latiny do českého jazyka a navíc je v něm spojuje s nepřáteli husitského hnutí, k čemuž bude pojednáno při rozboru textu. Na druhou stranu mohu tvrdit, že dílo je množstvím úprav jednoznačně adresováno nejrozšířenější konfesi, tedy podobojí. Ta byla silně zastoupená v královských městech a před vznikem luteránství také v šlechtickém stavu.⁷⁴ Neznamená to však, že ze seznamu čtenářů můžeme vyjmout katolíky a tajné členy Jednoty bratrské. Text není nijak zaměřen proti vyznavačům římské kurie a říct, že překlad nebyl určen ani bratřím, byť v té době skupině ilegální,

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ COUCEIRO: *c. d.*, s. 42.

⁷² Tamtéž, s. 38; o některých zásadách utrakvismu viz DAVID: *c. d.*, s. 20, 125.

⁷³ COUCEIRO: *c. d.*, s. 45.

⁷⁴ DAVID: *c. d.*, s. 298, 301.

by také nebylo nejvhodnější. Musíme mít totiž na paměti, že autor sám žádal urovnání svárů a křivd, přál si jednotnost a vzhledem k tomu, že Mikuláš byl také svým způsobem podnikatel, jistě uvítal co nejhustší řady čtenářů. Podíváme-li se, co mohlo jednotlivým skupinám čtenářů na překladu vadit, zjistíme, že např. bratří, neschvalující třeba katolickou církevní hierarchii, jistě nekvitovali uctivé označování papeže jako nejvyššího biskupa⁷⁵ neboť „přes své mnohé ctnosti – byli neslavně proslulí drastickou tvrdostí vůči svým protivníkům.“⁷⁶ Katoličtí čtenáři naproti tomu mohli nelibě nést titulování Jana Husa jako Mistra (ve smyslu jako odborníka na filozofii-teologii, totéž platí u Jeronýma) a nedostatečné odsouzení po něm pojmenovaného směru. Shrnutím nakonec určím jako cílovou skupinu utrakvisty, nejrozšířenější z konfesí, převažující ve městech⁷⁷ i mezi šlechtou, neboť k jejich náboženskému přesvědčení byl text nejvíce upraven, přičemž výsledná podoba překladu nevyklučuje jako čtenáře i další obyvatele Čech. Upozadíme-li názor, že Konáč mohl pozměnit dílo kvůli lepší prodejnosti, dalším významným faktorem, který mohl vést k adaptaci textu, bylo jeho vlastní náboženské vyznání.

„Všichni badatelé ho pokládají za příslušníka utrakvismu, většinou starokališnického směru.“⁷⁸ E. F. Couceiro toto nepopírá, nicméně upozorňuje na jeho laxní náboženskou upřímnost a horlivost a kroky neshodující se s tímto vyznáním, čímž má na mysli např. vydávání děl autorů, kteří se vyjadřovali proti husitství.⁷⁹ Na základě studie Z. V. Davida však mohu tvrdit, že utrakvisté měli ke katolictví velice blízko, dokonce mezi konfesemi byly snahy o znovusjednocení a i bez něj fungovaly v českých zemích ve vzájemné koexistenci.⁸⁰ Není proto tolik podivné Konáčovo vydávání děl katolických autorů, vezmeme-li navíc v potaz již zmíněné zaměření tiskárny na komerční užitek, tedy nejspíš vydával ta jejich díla, u kterých čekal odbyt. Proto můžeme Mikuláše Konáče z Hodiškova označovat jako utrakvistu a nemusíme se zaobírat sklony ke katolicismu.

⁷⁵ *Česká kronika*, kapitola LII., nepag.

⁷⁶ DAVID: *c. d.*, s. 44.

⁷⁷ O tom, že se kroniky většinou zaměřovaly na měšťany, viz KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha 1997, s. 85.

⁷⁸ COUCEIRO: *c. d.*, s. 31.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 33–34.

⁸⁰ DAVID: *c. d.*; o koexistenci obou konfesí a jejich blízkosti nalezneme zmínky napříč celou monografií, o snahách o znovusjednocení viz např. s. 146–149, 277.

4. Daniel Adam z Veleslavína

Stejně jako u Mikuláše Konáče bude i u seznámení se s Veleslavínem dodržena přibližně stejná struktura kapitoly, aby bylo možno oba autory snadněji porovnat.

Daniel Adam se narodil roku 1546⁸¹ a zemřel po 53 letech na podzim 1599.⁸² Shodou okolností tak přišel na svět již rok po smrti Konáčově a oba humanisté nám tak svým životem vyplňují celé 16. století. Po dokončení pražské školy studoval vysoké učení v témže městě. Nejdříve dosáhl titulu bakaláře a následně i mistra po absolutoriu v roce 1569. Vzápětí začal na univerzitě přednášet a po dalších čtyřech letech se stal profesorem historie.⁸³ Patrně kvůli starému uzákonění z doby Karla IV., které ukládáním povinnosti a zákazů přidávalo učitelství na univerzitě jistý řeholní nádech,⁸⁴ snažil se přejít z akademie do městské správy. Aby tam však mohl pracovat, musel být držitelem městského práva, které šlo nejnáze nabýt uzavřením vhodného manželství.⁸⁵

Roku 1576 tedy pojal za ženu dceru tiskaře Jiřího Melantricha z Aventýna, stává se staropražským měšťanem a od r. 1583 město také zastupuje při zemském sněmu a jednáních. Navíc se dostal k práci v tiskárně. Dva roky po svatbě dostává šlechtický přídomek z *Veleslavína* a po dalších dvou letech jeho tchán umírá.⁸⁶ Čtyři léta se tedy seznamoval s prací v tiskárně, která patřila ve své době k těm větším na evropském kontinentu,⁸⁷ aby své zkušenosti mohl následně využít. Nejprve vedl tiskárnu do roku 1584 jako správce za doposud nezletilého Melantrichova dědice, který se ji ujal zmíněného roku a řídil ji až do své smrti, ta nastala o dvě léta později. V následujícím období probíhaly spory o Melantrichův majetek, neboť další dědic určen nebyl. Po jejich skončení připadla tiskárna Veleslavínovi a ten ji spravoval až do svého skonu.⁸⁸

Nyní si položme stejnou otázku, jakou jsme se zabývali i u Konáče – Za jakým účelem vydával Daniel Adam knihy či co svou činností sledoval? M. Kopecský uvádí, jistě shodou okolností, že ho k tomu vedly motivy podobné těm Mikulášovým, a sice že tak činil v zájmu lidu, neboť „se domníval, že prostřednictvím této četby [myšleny

⁸¹ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 113.

⁸² Tamtéž, s. 115

⁸³ Tamtéž, s. 113.

⁸⁴ Tamtéž, s. 113.

⁸⁵ Tamtéž, s. 114.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, s. 114; KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 18.

moralistní a náboženské spisy] bude moci léčit dobové nemravny a že touto četbou přispěje ke zharmonizování Bohem daného společenského řádu.⁸⁹ Oběma humanistům je tedy přiznávána starost o společnost, na začátku 16. století ji způsobovala obava z nejednotnosti a vzájemných svárů, na konci pak mravní pokleslost. Kromě toho přisuzuje literární historik Kopecký Veleslavínovi zájem na vzdělání obyvatelstva, zejména co se historie týče. Dokládá to přehledem několika populárně naučných děl – např. *Kalendář historický*, *Kronika světa*, *Kroniky dvě* – a právě *Kalendář historický* vyzdvihuje, protože v té době vznikal už jiný kalendář, avšak psaný latinsky, zatímco on se rozhodl sepsat jej a vydat v češtině. Proto tvrdí, že mu „šlo o publikum čtoucí česky,“ a dokonce jde ještě dál a píše: „... mladý Veleslavín přešel z univerzity do tiskárny proto, aby sloužil čtenářům s nižším vzděláním, jimž se dosud žádný historický spisovatel nevěnoval.“⁹⁰

Z. Beneš rovněž uvádí, že „Veleslavín se svými knihami záměrně proniká k lidem obecným a prostým,⁹¹ neboť – a zde cituje samotného humanistu – „jiných jazykův kromě mateřského neumějí.“⁹² Také doplňuje Kopeckého přesvědčení o Veleslavínově zaměření na rozvoj vzdělanosti obyvatel o poukázání na vydávání cizojazyčných – latinských, německých ale i několikajazyčných – děl se zřejmým akcentem na pokročilejší vzdělance. Co však M. Kopecký jen zmínil⁹³ a Z. Beneš napravuje, je Veleslavínovo možné zaměření na komerční zisk. Již Melantrich kolem své tiskárny koncentroval skupinu vzdělavců, intelektuálů, „mistrů zvučných jmen,“ jejíž členové mu pravděpodobně pomáhali ve vydavatelské činnosti a také mu „zajišťovali potřebná – jistě i výhodná – společenská, politická a obchodní spojení“ a tuto skupinu nadále udržoval a rozvíjel i Daniel Adam.⁹⁴ Možná to bylo právě zásluhou vlivného uskupení, že se Veleslavín dočkal erbu a přídomku a jistě prestižní práce zástupce města na sněmu. Stejně dobře mu intelektuální okruh mohl zprostředkovávat finanční příspěvky na jeho nakladatelskou činnost, neboť po krátkém, a přesto neúspěšném, vlastnictví tiskárny Melantrichovým dědicem a následným sporům o majetek pozůstalého, ji Veleslavín získal zadluženou. Čili mohl využít

⁸⁹ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 45.

⁹⁰ Tamtéž, s. 21.

⁹¹ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 116.

⁹² *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

⁹³ „Veleslavín už nechápe tiskařskou a nakladatelskou činnost komerčně, a nejde mu proto o laciné uspokojování dobového vkusu za cenu ústupků v hodnotě vydávání knih.“ Viz KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 81.

⁹⁴ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 115.

vlivných kontaktů právě skrze tiskárnu k získání financí nebo lepšího společenského postavení. Kromě právě zmíněného uskupení inteligence mohl – a pravděpodobně tak i činil – vydělávat peníze vhodným výběrem literatury. Jak jsem již zmínil, tiskárna byla v evropském měřítku velká a zásluhou Daniela šly knihy na odbyt, protože „uměl vybrat tituly, o které byl zájem.“⁹⁵ Zatímco M. Kopecký za těmi tituly viděl především snahu Veleslavína vzdělávat lid, domnívám se, že záměrem bylo také získat finance. Užiji-li Kopeckého přehled vydaných děl, zjistíme následující: *Kalendář historický* byl vydán dvakrát a Daniel Adam chystal i jeho třetí doplnění; *Kronika světa* již byla vydána jednou v první polovině století, Veleslavín ji tedy tiskl podruhé, potřetí byla vydána záhy po jeho smrti v roce 1602, což dokazuje jeho nezpochybnitelný um pro výběr literatury; *Historie česká* byla již vydána na začátku století, opět tedy zpřístupňuje její druhé vydání; *Politia historica* poprvé vydána r. 1584, opět se těšila takové popularitě, že byla po 22 letech znovu vytištěna.⁹⁶ Navíc chtěl Veleslavín původně místo *Kronik dvou* vydat Hájkovu *Kroniku českou*, ale neučinil tak z důvodu její objemnosti, a tedy i vysoké ceny.⁹⁷ Na základě těchto faktů se přirozeně lze domnívat, že nakladatelskou a tiskařskou činnost Daniel Adam prováděl také s úmyslem komerčního zisku, a tedy zbohatnutí.

Konečně se dostáváme k samotnému vydání *Historie české* jako součásti *Kronik dvou*. Jak jsem již zmínil výše, sám překladatel nám nabízí vysvětlení, proč se rozhodl vydat tuto literaturu. Hodlal publikovat syntetické české dějiny, jelikož po nich byla poptávka a na trhu se již delší dobu žádné nenacházely, navíc tím chtěl „jakouž takouž službu vlasti naší české učiniti.“⁹⁸ Vzápětí uvádí nemožnost vydat v té době *Kroniku* Hájkovu, která jej nepochybně k tomuto účelu napadla jako první, pak přenáší pozornost na Silviovu *Historii*. Nezmiňuje se však nejdříve o latinském originálu, ale o prvním českém vydání. To označuje jako již zapomenuté a navíc psané jazykem zastaralým a těžko srozumitelným, proto vydává zrovna toto zpracování českých dějin. K nim připojuje Kuthenovo literární dílo, protože mu dodává dataci⁹⁹ a vzájemně se oba texty mohou také doplňovat, pakliže by jeden z nich postrádal některé informace.¹⁰⁰

⁹⁵ Tamtéž, s. 114.

⁹⁶ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 22–27.

⁹⁷ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 119.

⁹⁸ *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

⁹⁹ Veleslavín tím chtěl dodat na pravdivosti historického obrazu, který dle humanistů zaručovaly dva epistemologické prvky – místo a čas. Silviova narativní *Historie* obsahovala prvek místa, ale jen zřídka autor uváděl datování, to vydavatel vzhledem k tendencím ve své době „napravil“ připojením prvku času

Kopecský i Beneš s těmito motivy k vydání víceméně souhlasí. Druhý ze jmenovaných navíc nastiňuje, že Daniel Adam Hájkovu *Kroniku českou* odmítl kvůli objemnosti a následné ceně,¹⁰¹ což mohu dále rozvést úvahou, že vysokou sumou nemohl oslovit širší veřejnost, tudíž by nemohl svou činností vzdělat tolik lidí, ani by pravděpodobně neměl dobré tržby.¹⁰² Kopecský možnou komerční stránku neuvádí, naproti tomu opět upřednostňuje to, že „Veleslavín sám syntetické dějiny napsat nechtěl, musel si vybírat z tradice – a vybral si dílo, které mu imponovalo především stylem: elegantním a uhlazeným. Formální přednosti Sylviovy kroniky přitáhly Veleslavína stejně jako před 75 lety Konáče z Hodiškova. Naši humanisté většinou formu přeceňovali a pro ni neviděli stinné rysy obsahu.“¹⁰³ Tento výrok nelze zcela akceptovat, vezmeme-li v potaz to, co psal sám překladatel, a sice že nejdříve se zaměřil na českou verzi díla. K latinskému sáhl až poté, když označil Konáčův výtvar za dnešnímu lidu nesrozumitelný a nasycený latinismy. Co se týká volby díla, zamysleme se ještě nad tím, jak se Veleslavín postavil skutečnosti, že zvolil text vysoce postaveného katolického duchovního s výraznou protihusitskou tendencí. M. Kopecský opět argumentuje stejnou frází jako u Konáče – katolíkům nevadilo přejímat texty antických pohanů, Mikuláši text protihusitsky laděného katolíka a Daniel Adam postupuje stejně.¹⁰⁴ Tuto tezi jsme už rozebrali výše, přesuňme se tedy k možnosti, že ho skutečně zaujalo Silviovo vypravování, jehož protihusitské tendence se pokusil snižovat a Čechy tímto zároveň očistit několika způsoby – předně k překladu vydal nebývale rozsáhlou předmluvu o více jak 60 stranách, přičemž běžně bývaly rozsahu do šesti stran,¹⁰⁵ ve které s Piccolominim v leccem polemizoval a snažil se jeho závěry opravit svou argumentací i vlastním viděním historických událostí; dále k *Historii české*

implementací Kuthenovy *Kroniky*. O důležitosti datace viz BENEŠ: *Historický text a historická skutečnost*, s. 156; KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 28.

¹⁰⁰ *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

¹⁰¹ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 119.

¹⁰² Komerční zájem Veleslavína zmiňuje i P. Vorel, potřebu více finančních prostředků odvozuje od nepříznivé ekonomické situací po smrti Melantricha a následnému dědickému vypořádávání. V souvislosti s tím uvádí tři Veleslavínovy obsáhlé a čtenářsky atraktivní tituly – mezi nimi i *Kroniky dvě*. Viz ADAM Z VEESLAVÍNA, Daniel – VOREL, Petr (ed.): *Dějiny evropského světa 1453-1576: historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584*. Praha 2008, s. 25–26.

¹⁰³ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 28–29.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 29.

¹⁰⁵ BENEŠ: *Historický text a historická skutečnost*, s. 98.

připojil *Kroniku o založení země české* psanou utrakvistickým autorem, tedy nabízela opačný pohled na husitství.¹⁰⁶

Uvážíme-li, co dalšího mohlo mít vliv na výslednou podobu překladu, dospějeme nyní k čtenářstvu. Nastíním-li skupiny obyvatel stejně jako u čtenářstva Konáčova, opět mohu nejdříve vyloučit Němce. Akceptací dosavadních zjištění pak bez váhání označím jako hlavní cílovou skupinu měšťanstvo. Můžeme to dosvědčit rozšířeností publikací z Veleslavínovy tiskárny v měšťanských knihovnách, mezi nimiž svou početností vynikají *Kroniky dvě*, např. v soukromých knihovnách obyvatel Kutné Hory.¹⁰⁷ Již výše jsme se setkali s tím, že je Veleslavínovi přisuzován zájem o rozvoj vzdělanosti lidu, který patrně pramenil z proměny společnosti ve druhé polovině 16. století. Šlechta přicházela o svou výsadní pozici a vedoucí intelektuální postavení ve společnosti přebíraly střední vrstvy, zvláště kontrastovalo „městské vzdělanstvo.“¹⁰⁸ Menší – „venkovská“ – města se pak začala vyrovnávat těm královským jak po stránce společenské tak vědecké a začala dominovat koncentrací intelektuálů.¹⁰⁹ Nyní se zaměříme na to, jakou konfesí se měšťanstvo vyznačovalo. Tradiční názory uvádí dva proudy – podle jedněch dochází na konci 16. století k nástupu katolicismu,¹¹⁰ podle druhých vítězí a převažuje v českých zemích luteránská víra.¹¹¹ Oba názorové směry hovoří o upadání utrakvismu a přechodu Čechů buďto k římské kurii, luteránství, Jednotě bratrské nebo o smíšení utrakvismu a luteránství do tzv. novoutrakvismu.¹¹² Z. V. David napříč celým dílem tyto názory vyvrací a naopak dokazuje dominantní postavení podobojí církve v Čechách, např. při jednání o České konfesi (1575) dolní konzistoř naléhá na panovníka, aby bral na vědomí, že se k přijímání sub utraque specie hlásí většina – především neurozeného – obyvatelstva.¹¹³ Na přelomu století následně odhaduje, že Prahu tvořili ze dvou třetin utrakvisté, jak o tom podávají zprávu francouzští cestovatelé, kteří tudy roku 1600 projížděli.¹¹⁴ Shrnutím tedy označím jako cílovou skupinu městské obyvatelstvo utrakvistického vyznání žijící především v královských, ale i menších, městech, které ve druhé polovině 16. století zvyšuje svou

¹⁰⁶ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 28–31.

¹⁰⁷ HATÁKOVÁ, Jaroslava: *Měšťanské knihovny v Kutné Hoře v letech 1596-1629*. Olomouc 2013, (nepublikovaná magisterská diplomová práce), s. 58–59.

¹⁰⁸ DAVID: *c. d.*, s. 331, 333.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 333–334.

¹¹⁰ BENEŠ: *Historický text a historická skutečnost*, s. 14.

¹¹¹ DAVID: *c. d.*, s. 338–339.

¹¹² Tamtéž, s. 253–496.

¹¹³ Tamtéž, s. 322, 330.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 366.

vzdělanost, a jehož poptávku po znalostech se Veleslavín snaží svými náklady uspokojit.

Nyní se dostáváme téměř k poslednímu bodu týkajícímu se Veleslavína, a sice k jeho náboženskému vyznání. Z. V. David upozorňuje na „vykonstruovaný a pochybný postulát o mravní neduživosti utrakvistů,¹¹⁵ který pramenil z děl historiků 19. a 20. století, jež luteránství, jimi obviňované z poněmčení Čech, ztotožňovali s utrakvismem. Následně se tedy luteránská, potažmo podobojí, konfese vykládala ve špatném obraze, a to právě autor *Nalezení střední cesty* uvádí na pravou míru. Proto se můžeme tradičně setkat s názorem, že Daniel Adam byl tajným přívržencem, ne-li členem, Jednoty bratrské,¹¹⁶ protože ta byla spojována s mravností a rozvojem vzdělanosti, a zejména z výše uvedeného důvodu nebylo o tomto humanistovi psáno jako o vyznavači utrakvismu, neboť by to narušilo jeho aureolu mravokárce a člověka zasloužilého o vlast.¹¹⁷ Je tedy sporné přebírat tradiční tvrzení ve světle toho, co napsal Z. V. David. Zůstaňme tedy u tvrzení, že Daniel Adam měl nejbliže k podobojí konfesi, ale existují spekulace o jeho náklonnosti k českým bratřím.

Poslední věcí, kterou je třeba uvést na pravou míru, je samotné překladatelské úsilí vykonané Veleslavínem na *České historii*. Při studiu literatury jsem našel toto tvrzení o díle *Kroniky dvě*: „Pod tímto názvem najdeme neobvykle uspořádané společné vydání dvou starších kronik: Konáčův překlad slavné latinsky psané *České kroniky* z roku 1457...“¹¹⁸ Předně bych opravil název latinsky psaného výchozího textu, který nenesl pojmenování *Česká kronika*, ten vytvořil až Konáč pro svůj překlad, ale *Historie česká*. Druhou věcí, se kterou nemohu souhlasit, je tvrzení Z. Beneše, že Veleslavín v díle nevydal překlad svůj, nýbrž Konáčův, byť jazykově upravený.¹¹⁹ Tento předpoklad mohl vyslovit na základě Veleslavínovy předmluvy,¹²⁰ ve které se zmiňuje o tom, že ji „poopravil a zostřil.“ Domnívám se však, že těmito slovy nemínil úpravu

¹¹⁵ Tamtéž, s. 48.

¹¹⁶ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 29, 45; DAVID: *c. d.*, s. 48.

¹¹⁷ DAVID: *c. d.*, s. 47–49.

¹¹⁸ BENEŠ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 119.

¹¹⁹ „Veleslavínovo vydání obou starších kronik, které sám pečlivě jazykově upravil...“ Viz tamtéž, s. 119.

¹²⁰ „... však věda o tom že *Kronika Aeneae Sylvii* před sedmdesáti pěti lety českým jazykem zde v Praze vytištěna byla, ale již téměř z paměti vyšla, vzal jsem před sebe, abych ji znova s Čechy, zvláště s mladšími, kteříž snad o ní nemnoho slýchali, seznámil. ... Nebo jako nyní za našeho věku jiný kraj je, než byl před sta lety: tak ono prvnější přeložení těžce by se k těmto časům trefilo, poněvadž netoliko starou češtinou, kteréž jsme nyní hrubě odvykli, ale i latinou velmi zapáchá, tak že mu s těžkostí prostý Čech rozumětí může, kdož Eneáše latině nečítal. Poopravil jsem ji tedy a zostřil, a jakž nejvlastněji možné bylo, vyložil, aby jest třeba nejhoupější Čech rozuměl.“ viz *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

původního textu, ale vlastní nový překlad, který je oproti tomu starému „poopravený a zostřený.“ Konáč totiž vskutku ve velké míře pozměnil *Historii českou*, zatímco Veleslavín se svým vydáním velmi blíží k originálu. Nedovedu si navíc představit, jak by slovo od slova kontroloval Mikulášův překlad a u změněného slova překládal pouze jeden výraz z latinského znění, zatímco zbytek by přejímal v již české podobě. Ještě obtížnější by bylo opravovat text měnící původní smysl nebo text přidaný či úplně odebraný. Veleslavín navíc opravoval i ty výrazy, které Konáč špatně přeložil, např. místopisné údaje a data převedená z římského datování, o čemž bude ještě pojednáno. Také ve svém vydání vytiskl kapitolu, kterou to Konáčovo zcela postrádá. Mějme na paměti i velké stylistické rozdíly. Dojdeme k závěru, že přepracování staršího překladu do nové podoby je vysoce nepravděpodobné, možná by Veleslavína stálo více úsilí, než samotný nový překlad z latiny. Tento názor vyjadřuje i M. Kopecký, který píše: „Veleslavín se rozhodl použít z dosavadní kronikářské literatury dvou prací: Konáčovy a Kuthenovy. Po důkladném pročtení první z nich však přišel k závěru, že knihu nelze v původní podobě otisknout... proto Sylviovu kroniku přeložil znovu...“¹²¹

¹²¹ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 28; viz také KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 96.

5. Charakteristika pramenného materiálu

Dostáváme se nyní ke krátkému seznámení s použitými prameny. Mikulášův překlad *Historie české* byl vytištěn roku 1510 na Starém městě pražském. Olomoucký exemplář není úplný a nese několik druhů poškození. Pominu-li celé chybějící listy s textem, druhým nejdestruktivnějším kazem jsou listy částečně utržené. Zvláště první třetina knihy je pak poznamenána činností hmyzu, který po sobě zanechal malé vykousané otvory o velikosti až dvou milimetrů. Po jednom listu postrádají tyto kapitoly: XXXV., XXXVI., XLIV., XLVIII. (text z chybějícího listu obsahuje i začátek následující kapitoly), LVIII. (ztráta textu opět přesahuje do následující epizody), dva listy postrádá kapitola LII. a od kapitoly LXIV. chybí víceméně zbytek knihy (s výjimkou listu obsahujícího přelom kapitol LXVIII. a LXIX.). Jak jsem již v úvodu zmínil, text z chybějících listů bude převzat ze strahovského exempláře. Mezi další vady tohoto olomouckého ještě patří občasné zbarvení papíru připomínající rozlitou tekutinu a v několika málo případech došlo k obtisknutí již vytlačeného textu na protější stranu. Po stranách jsou místy poznámky dřívějších majitelů díla.

Mikuláš Konáč použil pro tisk *České kroniky* v té době již poněkud zastaralý druh novogotického písma – bastardu. Dle P. Voita pochází sazba z německého Kolína nad Rýnem.¹²² Jako pozůstatek německé abecedy nalezneme v textu písmeno „ü“, které budu transkribovat jako „ú“, neboť v Čechách přešlo právě tuto platnost.¹²³ Zcela chybí paginace a kapitola LIV., přičemž není postrádán žádný list, ale po skončení LIII. následuje LV., je tedy dodrženo i číslování. První strana kap. LXVII. je vložena až na konec knihy, její pokračování je opět zařazeno na správné místo. Epizoda XLVI. je chybně nadepsaná jako XVI., došlo tedy k vynechání písmene L, v případných citacích budu uvádět správné označení. Výtisk obsahuje 36 obrázků vážících se ke kapitolám *Historie české*, dva další jsou připojeny k překladatelově vlastnímu textu o Vladislavu Jagellonském. Blíže budou rozebrány v samostatné kapitole.

Jazyk díla působil již o pětasedmdesát let později velmi archaicky a Veleslavín jej kritizoval i pro jeho latinskou nápodobu.¹²⁴ Slovesa jsou často umístěna na konci větné konstrukce a samotný slovosled působí z dnešního pohledu nelogicky, někdy

¹²² Z téhož města pochází také latinský výtisk *Historia bohemica* označený jako C. Ten se nejvíce podobá textu, který oba překladatelé užíli jako výchozí předlohu. Nelze z toho bez dalšího bádání přímo něco vyvodit, je to však zajímavá shoda okolností.

¹²³ VOIT, Petr: *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*. In: *Bibliotheca strahoviensis 10/2011*. Praha 2011, s. 138.

¹²⁴ Viz Veleslavínova předmluva výše.

dokonce nabízí svým výkladem jiné pochopení textu. Na druhou stranu mu tento styl propůjčuje majestátnost latinského jazyka, což může čtenáře jistým způsobem i zaujmout.

Překlad Daniela Adama vyšel tiskem roku 1585 na Starém městě pražském. Oproti Konáčově výtisku se tento dochoval v Olomouci ve velmi dobrém stavu. Vazba nese datování 1586. Jediným viditelnějším poškozením je opět činnost hmyzu, v tomto případě však mnohem mírnější než u předchozího exempláře.

Veslavínův výtisk vznikl přesně o tři čtvrtiny století později ve stejném městě a nejvýraznější změnou, které si čtenář všimne, je písmo. Melantrichova tiskárna přešla k fraktuře, odlehčené formě šwabachu. Nejedná se už o gotické, nýbrž o novogotické písmo. Slova obsahují háčky i čárky a běžně se setkáváme s písmenem „ě“. Další rozdíl představuje číslování – jsou jím označeny strany¹²⁵ a jinou podobu má i v kapitolách. Zatímco Mikuláš užíval římských číslic, Veslavín píše pořadí kapitoly vždy slovy. Titulní strana se odlišuje použitím červené tiskařské barvy pro názvy obou kronik, kterými je dílo tvořené. V knize jsem našel chybu spočívající ve špatném očíslování jedné strany, po s. 246 následuje 347, dále 248. Je tedy zjevné, že správně by měla strana nést označení 247, proto budu v případě citace uvádět tuto správnou.

Jazyk knihy je rozhodně bližší tomu dnešnímu. Veslavínova čeština nepůsobí tak velkolepě, je však srozumitelná, a přesto vznešená.

¹²⁵ Netýká se předmluvy, ta je nepaginována.

6. Rozbor textu a jeho komparace s originálem

Náplní této nejrozsáhlejší části práce bude analýza obou českých překladů Piccolominiho *Historie české*. Ke zjištění změn textu od originálu bude užít novodobý český překlad, přičemž při zjištění nesrovnalostí budu kontrolovat také latinský text, který zrcadlová edice rovněž nabízí. Pro přehlednost jsem rozčlenil tento oddíl do několika bloků, v nichž budou shromážděny textové adaptace podle shodných parametrů:

1. Překladatel původní text odstranil.
2. Překladatel původní text pozměnil.
3. Překladatel přidal vlastní text.
4. Překladatel změnil původní smysl textu.

Do tohoto oddílu nebudou zahrnuty změny vycházející z latinské předlohy, nikoliv z vůle překladatele. Tímto jsem se zabýval již v první kapitole, abych určil podobu výchozího textu, který užili oba tiskaři. Proto se tomuto zde dále věnovat nebudu.

Vzhledem k povaze práce nelze výše představené skupiny jevů vzájemně diferencovat jasnou dělicí čarou. Dojde-li například k odstranění části textu, může taková adaptace pozměnit smysl věty, čili nastane propojení skupiny 1 a 4. Stejný případ může nastat v případě přidání vlastního textu (střet skupiny 3 a 4) či jeho změny (skupiny 2 a 4), čímž se dostáváme k tomu, že téměř každým odchýlením překladu od latinské předlohy mohlo dojít k přeměně smyslu originálního textu. Toto rozdělení je však zároveň nutné, abychom se v záplavě odlišností neztratili. Proto budu k jednotlivým skupinám přistupovat následovně: v případě odstranění textu bude primárně sledováno vyjímání jednoslovných výrazů a krátkých pasáží bez vložení náhrady. Byl-li tento materiál odstraněn, další pozornost se soustředí na to, zda (a případně čím) byl nahrazen, přičemž větší pozornost se na toto bude klást ve druhé skupině, případně jestli tuto korekci přechází překladatel bez dalšího zájmu. V druhé podkapitole navážu na první a převezmu k analýze slova, která nahradila ta z nějakého důvodu odstraněná, bude zde také určen prostor pro méně nápadné změny slov a s nimi spjatého kontextu. V další části věnované vkládání vlastního textu překladateli budu akcentovat taková odchýlení, která budou poskytovat informace nad rámec původního sdělení, primárně tedy nebudu v této sekci upozorňovat na přidávání výrazů, jež vznikly

jako důsledek úpravy určité pasáže. Závěrem bude zdůrazněno několik případů, kdy pomocí slovosledu a gramatické úpravy dochází ke změně původního smyslu vět. Zároveň bude tato podkapitola věnována snahám o změnu smyslu textu napříč celým dílem, pokusím se zde tedy zdůvodnit například i adaptace z jiných skupin ve světle snahy o jiné pochopení díla, než o jaké usiloval Piccolomini.

Než se seznámíme s jednotlivými změnami, je vhodné uvést alespoň jejich přibližný rozsah. Prvních 34 kapitol obsahuje odchýlení od originálu v 11 případech – shodně u Konáče i u Veleslavína, přičemž charakter změn se liší. V kapitole 35. „O proradné sektě husitů a zavržených artikulech tohoto vyznání,“ která jako první pojednává o husitech, učinil Mikuláš asi 18 změn,¹²⁶ tedy jedna epizoda je poznamenána zásahy více než 34 těch předchozích. Daniel Adam v této části knihy upravil text třikrát. Na tomto místě by bylo záhodno ještě zmínit, že dosavadní bádání označuje Veleslavínův překlad jako správný a bez úprav a nevěnovalo pozornost jeho odlišnostem, přičemž historikové poukazují na obsáhlou předmluvu, ve které překladatel definoval svůj názor na české dějiny, a tedy už neměl důvod měnit text *Historie české*.¹²⁷ Z toho důvodu i tři změny v jedné kapitole mohou pro nás znamenat stejně mnoho jako oněch 18 Konáčových, zatímco u jednoho autora je známo o textových adaptacích, u druhého toto doposud nebylo očekáváno.

6.1. Odstranění textu

S vymazáním slova se setkáváme již v první kapitole věnované seznámení se s českou zemí, kde M. Konáč píše o husitském městě: „zámek znamenitý Tábor,“¹²⁸ kdežto Piccolomini uvádí: „hrad a azyl kacířů Tábor.“¹²⁹ Zatímco Konáčův čtenář toto přejde bez povšimnutí, Silviův již vytuší, jaký názor autor zastával. A čtenář obou pánů z toho navíc dokáže predikovat i směr úprav, kterým se vydá v překladu Mikuláš. V následující epizodě nepublikuje tentokrát Veleslavín část věty týkající se názvu města Prahy, místo „Na otázku odpověděl, že dělá práh, proto bylo město nazváno Praha,

¹²⁶ Uvádím přibližný počet, protože vzhledem k jejich povaze je obtížné jasně definovat přesné množství. Považuji tuto činnost (oddělování jednotlivých úprav) za subjektivní a jsem si téměř jist, že jiný badatel by jednotlivé adaptace od sebe oddělil jinak a došel by tudíž k jinému počtu. Většinu číselných údajů k množství překladatelských úprav budu proto uvádět jako přibližné.

¹²⁷ KOPECKÝ: *Daniel Adam z Veleslavína*, s. 29; KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 90; ŠPIČKA, Jiří: Piccolomini, Enea Silvio: *Historie česká*. In: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/17859/piccolomini-enea-silvio-historie-ceska> [cit. 2015-04-11].

¹²⁸ *Česká kronika*, kapitola I., nepag.

¹²⁹ *Historia bohémica – Historie česká*, s. 11.

avšak potomci jej nazývali pokaženým slovem Praga¹³⁰ napsal: „odpověděl, že práh dělá: odtud městu jméno dáno Praha.“¹³¹ Neztotožňuje se tedy s německým pojmenováním ani s tím, že by tak město nazývali potomci zakladatelů. Mikuláš v tomto případě rovněž zasahuje a podané informaci mění charakter, odstraní termín „pokažené slovo“ a transformaci Praha → Praga zamění za práh → Praha,¹³² přičemž z jeho překladu vyplývá, že se město dříve běžně nazývalo Práh, kdežto u Veleslavína je obec pojmenována Prahou v ten okamžik na základě zmíněného prahu.

Dalším významným odstraněním textu, a to už se dostáváme k již zmíněné 35. kapitole, je poznamenán nadpis. V originále zní: „O proradné sektě husitů a zavržených artikulech tohoto vyznání,“¹³³ Veleslavín vypouští slovo „proradné“ a termín „zavržených“ nahrazuje – mně jemněji znějícím – „odsouzených.“¹³⁴ V *České kronice* se pak setkáme s názvem výrazně pozměněným: „O Mistru Janovi Husovi a Artikuliech české strany.“¹³⁵ Oba překladatelé zamlčují čtenáři v téže kapitole i další Silviův útok proti husitství, který v originále zní: „... protože tato nákaza uvedla ve zmatek téměř celé Německo a dosud nevyhlazena udržuje se ve velké části českého království.“¹³⁶ Veleslavín mírní pojem „nákaza“ slovem „neřest“ a vypouští informaci, že nákaza je „dosud nevyhlazena.“ Ke stejnému kroku přistoupil také Mikuláš, navíc odstranil bez náhrady i onu „nákazu.“¹³⁷ Zbytek epizody je dále poznamenán jen Konáčovým úsilím. Vynechává informaci, že urozený muž, který přivezl do Čech Viklefovy knihy, žil v domě „U Shnilé ryby“¹³⁸ a Husovými následovníky podle něj bylo „kněžstvo... všecko,“ nikoliv „kněží zatížení dluhy a pověstní zločiny i odboji, kteříž se domnívali, že změnou poměrů ujdou trestům,“ jak uvádí *Historie česká*.¹³⁹ Tamtéž vynechává nelichotivé přívlastky Valdenských, jež jsou v původním znění označovány jako „bezbožná a šílená sekta.“¹⁴⁰ Nejvíce textu postrádá výčet husitských

¹³⁰ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 23.

¹³¹ *Kroniky dvě*, s. 25.

¹³² *Česká kronika*, kapitola II., nepag.

¹³³ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 89

¹³⁴ *Kroniky dvě*, s. 121: „O sektě husitův a odsouzených Artikulích jejího vyznání“

¹³⁵ *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹³⁶ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 89.

¹³⁷ Srov. *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 121.

¹³⁸ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 91; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹³⁹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 93; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag., (strahovský exemplář).

¹⁴⁰ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 93: „... a odpadnuvše od katolické církve, přimkli se k bezbožné a šílené sektě valdenských.“; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag., (strahovský exemplář): „... a od Církve obecné odšedše, Valdenských sektu oblíbili.“

tezí. Konáč uvádí jen některé (a o ušní zpovědi a pohřbívání na hřbitovech píše jen stroze) a větší část textu je vynechána, mezi nimi i tyto zásady: o křtu; o kněžském oděvu a chrámových dekoracích; o kanonických hodinkách; o práci v týdnu; o svátcích svatých a půstu.¹⁴¹ Ještě poslední dvě věci nám Konáč v této na úpravy nejhojnější kapitole zatajil. Prvně nepřevzal označení Prahy jako „útočiště kacířů“¹⁴² a naposledy vynechal tvrzení o Václavu IV., že „nechal kacíře beztréstně bouřit.“¹⁴³

Z názvu následující kapitoly „O arcikacířích Janu Husovi a Jeronýmovi“¹⁴⁴ vypouští termín „arcikacíři“¹⁴⁵ a nepřejímá Silvioovo tvrzení, že na sněmu v Kostnici chtěli „spíše vnucovat nestoudně své“ a vzápětí následující „toužíce spíše poučovat než se učit“ střídá mírnější formou „žádostivější učiti, než-li učeni býti.“¹⁴⁶

Konáčovy tendence odstraňovat pojmy urážející představitele husitství nebo jejich následovníky pokračují i na dalších stranách knihy, často jsou však nahrazeny přívětivějším termínem a takovým změnám bude věnována pozornost v dalším bloku. Zaměříme se proto ještě na jiné případy, kdy dojde k odstranění textu bez náhrady. Dostaneme se tak ke kapitole XL. a osobě Jana Žižky. Piccolomini vypráví o jednom jeho vítězství, u kterého dodává „... ač už byl téměř poražen,“¹⁴⁷ což v *České kronice* nenalezneme. Konáč jej v dalších částech knihy zbavuje také přívlastků „kacíř“ a „schopný každého zločinu.“¹⁴⁸ U původního tvrzení, že „Žižka zpyšněl vítězstvím,“ Mikuláš nahrazuje zpyšnění „pozdvížením,“ podobně učinil i Velešlavín.¹⁴⁹ Další změny, u kterých bych se zdržel, se týkají kapitoly XLI., jež pojednává o adamitech. Spíš než to, co zde chybí, nás zaujme snad první setkání se slovem kacíř v Konáčově překladu, celá tato etapa je téměř identická s Piccolominiho originálem. Jediný nesoulad spatřuji na začátku textu, kde překladatel z původního „Mezi tím se vynořilo v Čechách

¹⁴¹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 93–95; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag., (strahovský exemplář).

¹⁴² Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 95; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹⁴³ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 97; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹⁴⁴ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 99.

¹⁴⁵ Srov. *Česká kronika*, kapitola XXXVI, nepag.: „O Janu Husovi a Jeronýmovi“

¹⁴⁶ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 99: Přišli oba, připraveni ne tak seznámit se pokorně s cizími názory, jako spíše vnucovat nestoudně své, toužíce spíše poučovat než učit, a dychtíce po oblíbě u lidu.; *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag.: „Přišli jsu oba, ne tak jinému se učiti jako své stále tvrditi hotovi jsúce. Žádostivější učiti než-li učeni býti a zjevné milující uši.“

¹⁴⁷ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 115.

¹⁴⁸ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 137; *Česká kronika*, kapitola XLVI., nepag.

¹⁴⁹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 127; *Česká kronika*, kapitola XLIV., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 158.

i další bezbožné a dříve neslýchané kacířství¹⁵⁰ vynechává slovo „další,“ čímž jasně deklaruje, že adamité jsou první kacíři v Čechách. A přesto, že přebírá toto odsuzující označení, zmírňuje jeho sílu záměnou slova „bezbožné“ za „neslušné.“ V následující kapitole nepřijímá informaci o německém původu arcibiskupa, který přešel k husitům,¹⁵¹ neboť by to – dle mého názoru – nevyhovovalo Mikulášově pojetí soupeření husitů a katolíků jako boje mezi Čechy a Němci, o kterém bude ještě pojednáno.

Další úpravy se vztahují k orebitům. Piccolomini uvádí, že pustošili „území kolem Hradce a okolí,“ jenž dále konkretizuje: „které zachovávalo poslušnost římské církvi.“¹⁵² Tento dodatek překladatel již nepřevzal. Stejně tak nezmiňuje, že „byla to ničemná a ukrutná sekta.“¹⁵³ Taktéž další husitský proud – sirotci – není spojován se sektářstvím a kacířstvím. Enea Silvio se o nich zmiňuje jako o „kacířských sirotcích,“ Konáč a tentokrát i Veleslavín píší shodně pouze „o sirotcích.“¹⁵⁴

Další zajímavou personou, u níž upravoval text obzvláště často Daniel Adam, je Jan Rokycana, hlava podobojí církve. Oba překladatelé nám představují tohoto muže bez takových informací, které by jej znevažovaly, jako jsou kacíř,¹⁵⁵ že se v mládí živil žebrotou,¹⁵⁶ samozvaný apoštol,¹⁵⁷ a Konáč ani neuveřejňuje text, ve kterém jej Enea Silvio viní s přípravy vraždy krále Ladislava.¹⁵⁸ Další úpravy spjaté s Rokycanou se týkají nahrazení nevhodných termínů jinými či Veleslavínem často přidávaným titulováním, o čemž bude pojednáno níže.

Následně se dostáváme k nepublikování takových textů, které by se mohly dotknout čtenáře jako Čecha. Většina hanlivých označení a tvrzení o Češích, potažmo husitech, je nahrazena přívětivým textem, což bude opět obsahem další kapitoly, tedy

¹⁵⁰ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 117; srovnej s *Česká kronika*, kapitola XLI., nepag.: „Mezi tiem v Čechách neslušné a prvné neslýchané vzniklo kacířství (sic).“

¹⁵¹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 121: „Arcibiskup Konrád, rodem Vestfálec, který později propadl kacířství“; *Česká kronika*, kapitola XLII., nepag.: „Kundrát arcibiskup, kterýž potom k Čechom přistúpil.“

¹⁵² *Historia bohemica – Historie česká*, s. 123.

¹⁵³ Tamtéž; srovnej s *Česká kronika*, kapitola XLIII., nepag.

¹⁵⁴ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 141; *Česká kronika*, kapitola XLVII., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 169.

¹⁵⁵ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 137; *Česká kronika*, kapitola XLVI., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 167.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž.

¹⁵⁷ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 151; *Česká kronika*, kapitola XLIX., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 180.

¹⁵⁸ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 253; *Česká kronika*, kapitola LXXI., nepag., (strahovský exemplář).

bylo poměrně složité naleznout, vlastně nenaleznout, takové, které by Konáč nijak nepřevzal. Objevil jsem delší pasáž, kterou se Mikuláš nepokusil upravit ani ji nepřeložil, k čemuž mohlo přispět i to, že se ono tvrzení nacházelo až na konci kapitoly. Jedná se o následující text: „Češi, kteří byli zvyklí vítězit zbraněmi, nemohli strpět, aby byli poraženi slovy, a vrátili se domů s nepořízenou,“¹⁵⁹ Daniel Adam zase této větě změnil smysl. Konáč hned v nadpise následující kapitoly opět odmítá Silviem předložená slova a vyjímá z něj informaci, že papež vyhlásil výpravu „proti českým kacířům a povstalcům“ a nahrazuje ji prostým konstatováním, že ji vyhlásil „do Čech.“ Zde zamlčuje některé výrazy i Veleslavín, v jeho podání je výprava vyhlášena „proti Čechům,“ neuzivá tedy negativistická hesla „kacíři“ a „povstalci.“¹⁶⁰ Oba překladatelé se ještě jednou shodují svým zásahem v této kapitole. V původním znění se píše o nutnosti zasáhnout „proti české zhoubě dříve, než by mor ještě zesílil.“ Daniel Adam opomíjí „zhoubu“ a dovětek o moru. Konáč závěr věty také nepřejímá do svého díla a „zhoubu“ neutralizuje „zpuřností (sic).“¹⁶¹ Další chybějící text se vztahuje k umírajícímu císaři Zikmundovi, jenž „přikázal, aby ho z Čech, kterým nedůvěřoval, odvezli na Moravu,“ přičemž podle Mikuláše pouze „z české země do Moravy se vésti rozkázal.“¹⁶² Zůstaneme-li zmínkou ještě u šlechtických kruhů, také zde chybí tvrzení o kacířských pánech vedených Ptáčkem revoltujícími proti nově zvolenému Albrechtovi, a sice místo „povolal přední ze svých přívrženců, z nichž valná část byla kacířská, oddaná husitskému bludu,“ dočteme se v *České kronice* pouze to, že Ptáček „připustiv k svým.“¹⁶³

Posledním bodem nynějšího bloku je Konáčovo nepřevzetí tohoto tvrzení: „Vracejí se prokleté časy, každý bez zábrany jedná podle svého rozumu.“¹⁶⁴ A pokus o vysvětlení textových úprav zmíněných v této sekci mohu začít právě u tohoto souvětí. Uvědomme si, že autorem původního textu je člověk věrný katolické víře, jenž označuje lidi přijímající sub utraque specie jako kacíře. Ono tvrzení o návratu prokletých časů je

¹⁵⁹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 143; *Česká kronika*, kapitola XLVII., nepag.

¹⁶⁰ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 143: „O výpravě vyhlášené papežem Martinem V. proti českým kacířům a povstalcům a o nešťastném boji proti nim.“; *Česká kronika*, kapitola XLVIII., nepag.: „O vojsťie do Čech skrze Martina, papeže pátého, uloženém a o poražení Němcuo.“; *Kroniky dvě*, s. 173: „O vojenském tažení do Čech, kteréž Martin, papež toho jména pátý, silně proti Čechům zdvihl: A o nešťastné porážce Němcuov.“

¹⁶¹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 143; *Česká kronika*, kapitola XLVIII., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 173.

¹⁶² Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 175; *Česká kronika*, kapitola LIII., nepag.

¹⁶³ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 179; *Česká kronika*, kapitola LV., nepag.

¹⁶⁴ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 187; *Česká kronika*, kapitola LVII., nepag.

zasazeno do kontextu, ve kterém umírá král Albrecht, Rokycana se vrací z vyhnaní zpět do Prahy a ujímá se kněžských záležitostí, přičemž v souvislosti s tím – dle mínění autora – opět dochází k perzekucím proti přijímajícím sub una. Zmíněný výrok je tak silně subjektivní a Konáč se s ním evidentně neztotožnil. Také je otázkou, zda by se s tím vůbec ztotožnili Mikulášovi utrakvističtí čtenáři, či by je to dokonce neurazilo.

I další vypuštěné výrazy můžeme odůvodnit podobnou argumentací. Neoznačit Tábor jako azyl kacírů se shoduje se směrem, jakým je Konáčův překlad veden, a sice že husita není kacír, navíc Mikuláš je rovněž utrakvista a opět nelze vyloučit, že Piovo vyprávění mohl nést nelibě i on sám. Svým náboženským vyznáním by si měl také Konáč vážit učení Jana Husa, kterého utrakvisté považovali za světce, což je další důvod k tomu, aby nebyl označován např. jako arcikacír. A právě nelichotivé texty kolem mistra Jana a počátku husitství prošly rozsáhlou úpravou, čemuž jsem věnoval patriční prostor. Jistě ani barvitý popis charakteru kněží zběhnutých od římské kurie k husitství nezapadal do nastíněné Konáčovy konstrukce. Navíc u těchto duchovních uvedl, že zběhli všichni, v čemž můžeme spatřit odkaz na překladatelem vyzdvihovanou snahu o svornost a jednotnost – nepřidali se k němu ti špatní, nýbrž všichni, a skrze ně i celý národ. Nyní se pokusme zdůvodnit, proč neuvedl všechna husitská dogmata představená Piccolominim. Původní verze byla poměrně rozsáhlá, ale nedomnívám se, že by toto Konáč nepublikoval z toho důvodu, aby šetřil místem na papíře nebo aby nenudil čtenáře. Daleko pravděpodobnější se mi jeví to, že v době, kdy překlad vznikl, už tyto teze nebyly tolik důležité pro praktikování víry nebo se od nich (částečně) upustilo. Oporu pro to nacházím v *Nalezení střední cesty*, kde Z. V. David hovoří o vývoji utrakvistické církve, jehož přirozenou součástí bylo časem postupné upouštění od starých a přijímání nových pravidel.¹⁶⁵ V záplavě upraveného textu týkajícího se povětšinou víry nám vystupoval téměř dokonalý překlad o náboženské skupině adamitů. V kontextu ostatních změn se zachování tohoto úseku dá logicky považovat za Mikulášův souhlas s postojem Piccolominiho. U Konáče jsem se nakonec zaměřil na zbývající chybějící pasáže, které by mohly poškodit cítění Čechů, a ostatně věřím, že ty byly změněny právě z toho důvodu. Kdo by si koupil knihu, aby se mohl dočíst, že ho nějaký Ital uráží?

Co se týká Veleslavínem uskutečněných korekcí, nejprve byl zmíněn případ Prahy, kde neuvádí, že název byl později pokažen a změněn na Praga, což jsem

¹⁶⁵ Např. o přístupu utrakvistické církve k celibátu duchovních nebo o slavení svátku Jana Husa jako svatého. DAVID: *c. d.*, 132–140, 377–386.

vysvětlil jeho neztotožněním se s tímto Silviovým tvrzením. Také se významněji angažuje u textu týkajícího se Husa a jeho následovníků. Vkládá do svého překladu původní označení „husitská sekta,“ nikoliv však s přívlastkem „proradná.“ Následně mění označení „nákaza“ za přívětivější „neřest“ a již dál nepublikuje názor Piccolominiho, že je „dosud nevyhlazená.“ Byť už psal v té době pro vzdělanější čtenářstvo než Konáč, neb jak jsem uvedl výše, druhá polovina 16. století představovala rozkvět vzdělanosti středních vrstev, takové doslovné přeložení by nemusel každý jeho čtenář tolerovat. Navíc Veleoslavín chtěl zpřístupnit primárně české dějiny, ne to, co si Enea Silvio myslel. Tím můžeme vysvětlit i Danielovu adaptaci názvu kapitoly o vojenské výpravě „do Čech,“ nikoliv proti „českým kacírům a povstalcům.“

6.2. Změna textu

Zatímco u úprav textu spočívajících v jeho odstranění se jednalo o nejjednodušší způsob nepřevzetí nevyhovující myšlenky, jeho zaměněním se překladatelé pouštěli do rozsáhlejších adaptací nejčastěji vedoucích ke změně smyslu původního tvrzení. Začneme však s těmi úpravami slov, ve kterých spatřuji spíše překladatelovu nepozornost nebo neznalost než úmysl.

Jedné takové odchylky se dopustil Veleoslavín v 11. kapitole pojednávající o zradě Durynkově, který zabil syna panovníkova nepřítele. Knížeti pak praví, že bude „bezstarostněji spát na obou uších,“ což Daniel Adam přeložil jako „bezpečno na obě oči spáti budeš.“¹⁶⁶ V latinském znění nacházíme slovo „aurem“¹⁶⁷ a nenapadá mne prostší a lepší vysvětlení, než že to zaměnil za německé „augem.“ Konáč zase mění název území, když místo „knížectví Lucké“ napíše do svého díla „knížectví Lužické,“¹⁶⁸ patrně opět chybným překladem z latinského jazyka. Obdobné zaměnění názvu spatřujeme u obou českých humanistů také v případě latinského „Lutenbugium,“ jenž je v novodobém překladu pojmenováním pro Břeclav, kdežto v těch starších označuje Kroměříž.¹⁶⁹ Samostatným případem je pak Konáčova neznalost římského datování, které je v Silviově díle užito, uvedu příkladem alespoň následující převody: Piccolomini praví, že k volbě nového krále po smrti Albrechta došlo 24. dubna, latinsky

¹⁶⁶ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 37; *Kroniky dvě*, s. 41.

¹⁶⁷ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 36.

¹⁶⁸ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 33; *Česká kronika*, kapitola IX., nepag.

¹⁶⁹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 131; *Česká kronika*, kapitola XLIV., nepag., (strahovský exemplář); *Kroniky dvě*, s. 162.

„VIII Kalendas Maias,“¹⁷⁰ Mikuláš Konáč toto doslovně překládá jako „osmý den měsíce Máje.“¹⁷¹ Stejnou metodou převádí také datum úmrtí zmíněného vladaře, které záměrně zmiňují až nyní. Albrecht zemřel 27. října, tedy „VI Kalendas Novembris,“¹⁷² Konáč i zde uplatňuje svůj specifický postup a výsledkem je informace, že „šestého dne měsíce prosince umřel.“¹⁷³ Dokázal nejen zaměnit i název měsíce, nýbrž nám tím dokázal i svou neznalost, co se tohoto způsobu datování týče. Totožnou metodu užívá i u dalších obdobných časových údajů.

Převědme však nyní pozornost na to, o čem jsem psal již v předchozí podkapitole, a sice na odstraňování, v tomto případě zaměňování, textu nějakým způsobem znevažujícího husitství, jeho představitele nebo Čechy jako národ. Vzhledem k tomu, že je to nejčastější typ úpravy, není možno věnovat se důkladněji každé jednotlivé proměně slov, aniž by práce nenabyla neúměrných rozměrů. Učiním proto průřez napříč oběma překlady, kterým zmapuji různé účely těchto adaptací. Pomůže mi k tomu též skutečnost, že spousta korekcí se svým účelem opakuje. A pakliže jsme naposledy skončili u toho, co by Čechy mohlo urazit nebo poškodit, nyní tím začneme.

Češi jsou „lidé od přirozenosti divocí a nezkrotní,“ píše Piccolomini, kdežto Mikuláš o nich hovoří, že jsou „lidem od přirozennie pokojným a nezkrotným.“ Nahrazení slova „divocí“ mění také smysl onoho výroku – zatímco první vyznívá negativně v tom duchu, že jsou barbaři, druhý hodnotí národ kladně. Už jsem dříve uvedl, že Pius označoval husitství jako nákazu. V té souvislosti hovoří o tom, „jak by mohla být země vyléčena.“ Konáč naproti tomu onu „nákazu“ nepřijal a od toho se odráží i změna, kterou zde provedl, když napsal: „kterýmž by způsobem napravena býti vlast mohla.“ Lze namítnout, že jsou si obě slova podobná a vyjadřují totéž. S tím však nesouhlasím, neboť léčit se dá nákaza, či jak Silvio rád píše – mor. Mikuláš neužitím tohoto termínu potvrzuje nepřevzetí názoru, který o husitství smýšlí jako o nemoci. V kontextu několika věrně přeložených událostí, ve kterých jsou Silviem husitští bojovníci líčení v negativním světle – zejména při ničení kostelů, klášterů a plenění obcí¹⁷⁴ – se domnívám, že ponecháním této, byť pozměněné, věty mohl

¹⁷⁰ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 186–187.

¹⁷¹ *Česká kronika*, kapitola LVII., nepag.

¹⁷² *Historia bohemica – Historie česká*, s. 186–187.

¹⁷³ *Česká kronika*, kapitola LVI., nepag.

¹⁷⁴ Např. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 103; srovnej s *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag.

Mikuláš Konáč poukazovat právě na ty trestuhodné činy husitů, jež i on sám neschvaloval.¹⁷⁵

Ještě zůstaňme u termínu „nákaza“ či jeho verba „nakazit se.“ Humanista z počátku 16. století ten pojem zcela nezavrhuje, jak by se mohlo zdát z výše uvedených situací, ale dokáže jej ponechat tam, kde změni jeho negativní dopad v pozitivní nebo jej alespoň neutralizuje. Tak například původní tvrzení o Petru Drážďanském, že byl „valdenským morem nakažen,“ transformuje do podoby: „valdenským učením nakažen.“ Obdobně v některých případech postupuje i Veleoslavín, třeba u J. Žižky, jemuž Piccolomini propůjčuje přívlastek „nakažený husitským jedem,“ uvádí: „nakažen jsa učením Husovým.“ V tomto případě Mikuláš Konáč formuluje ono hanlivé tvrzení ve zcela odlišném světle, a sice že Žižka byl „pilen Husova učenie.“ Dostáváme se tak ke změnám týkajícím se učení Jana Husa a husitství, které z něj vycházelo.

Enea Silvio pro ono učení a husitství používá tato slova: blouznění, proradné husitské šílenství, nákaza, jed, blud, zhouba, malomocenství, zlo, kacířství a další. Sledujme nyní, jak se k těmto pojům postavili překladatelé. Daniel Adam nahrazuje ono „blouznění“ neutrálním označením „učení“¹⁷⁶ a stejně činí u „proradného husitského šílenství,“ které čtenáři představuje jako „učení Mistra Jana Husy.“¹⁷⁷ Oba pojmy se v kontextu těsně váží k osobě Jana Husa a jsou jako jediné v té kapitole upraveny. Další negativní označení zde uvádí v původním znění, což mě vede k domněnce, že se Veleoslavín rozhodl zasahovat do textu jen tam, kde to přímo ohrožuje vážnost osoby zmíněného pražského kazatele, kterému tímto vyjadřuje úctu. Nasvědčují tomu i další úpravy – k jeho jménu často přidává titul mistr nebo u něj naopak odstraňuje hanlivá označení, např. arcikacíř. Již výše jsem také uvedl, že „Husův jed“ zaměnil za „Husovo učení“ v případě Jana Žižky a u toho samého muže neuvádí ani „Husovo malomocenství,“ nýbrž jej rovněž překládá jako „Husovo učení.“¹⁷⁸ Obdobně činí i Mikuláš Konáč, na rozdíl od Veleoslavína však nejen u osoby Husovy: „zhouba“ je přeložena jako „učenie“¹⁷⁹ a „blud“ je „ruoznice.“¹⁸⁰ Často se

¹⁷⁵ O tom, že byl Konáč nakloněn spíše umírněné straně než reformistům, bude ještě pojednáno v následující podkapitole.

¹⁷⁶ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 95.; *Kroniky dvě*, s. 126; Konáč výraz ponechává, zato však výrazněji upravuje kontext, takže ve výsledku se „blouznění“ nezdá být příliš negativním.

¹⁷⁷ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 89; *Kroniky dvě*, s. 121; Konáč mění tezi stejným způsobem, viz *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹⁷⁸ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 109; *Kroniky dvě*, s. 140.

¹⁷⁹ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 95; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹⁸⁰ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 95; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

vyhýbá odsuzujícím výrokům užití ukazovacích zájmen. Arcibiskup Zbyněk hledal u Václava IV. pomoc „před tak velkým klíčícím zlem,“ ale Mikuláš původní sdělení skryl pod zájmenem a ve výsledku byl čtenář seznámen s tímto: „ni žádné pomoci proti tomu na Václavovi nenalezl.“¹⁸¹ Totožnou metodu užil i v případě Husova kázání: „veřejně vyvrhl jed, který už dříve tajně vstřebal,“ Konáč to formuloval takto: „což prvé předse tajně vzal, to zjevně vyléval,“¹⁸² což v předchozím upraveném kontextu opět ruší původně negativní obsah a dává to celému textu jiný smysl.

Zaměříme se blíže na nejhojněji se vyskytující označení kacíř. Nyní se dostáváme k tomu, co už dříve bylo zmíněno. Napsal jsem, že podle Konáce husita nebyl kacíř. Nicméně Piccolomini tímto výrazem označoval právě husity. Občas tento termín Mikuláš z textu zcela odstranil, daleko častěji jej však nahradil jiným slovem – Čech, Češi, český, česká strana, česká rota.¹⁸³ Možná těmito změnami opět poukazuje na svou snahu rozvíjet svornost a jednotnost národu, čímž by se dalo vysvětlit, proč považuje všechny Čechy za husity. Mikuláš jde v tomto ještě dále a téměř nepřipouští, aby existovali Češi, kteří by nebyli husity. Ty, kteří zůstali věrní katolickému vyznání, nejčastěji spojuje s říšským obyvatelstvem, Němci nebo je nazývá – pokud to nelze jinak smysluplně změnit – Čechy německé strany.¹⁸⁴ Zcela jasně tím rozděluje obě soupeřící strany a definuje je nikoliv jen na náboženském, ale především na národnostním základě. K tomuto dochází i M. Kopecký,¹⁸⁵ přechází to však bez zdůvodnění. Proč zaměňuje kacíře za Čechy, je i vzhledem ke snaze o svornost a jednotnost národa již pochopitelné, nyní k důvodům, které jej mohly vést k označení katolíků a nepřátel husitů jako Němce. Domnívám se, že zde sehrála svou roli odvěká česko-německá rivalita. Němci byli nejmocnějšími sousedy a čeští panovníci byli nuceni žádat o svou zem jako o léno. V době husitských bouří a následných křížových

¹⁸¹ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 97; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag.

¹⁸² *Historia bohemica – Historie česká*, s. 91; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag., (strahovský exemplář).

¹⁸³ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 107; *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 107; *Česká kronika*, kapitola XXXVII., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 109; *Česká kronika*, kapitola XXXVIII., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 113; *Česká kronika*, kapitola XXXIX., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 123; *Česká kronika*, kapitola XLIII., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 143; *Česká kronika*, kapitola XLVIII., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 173; *Česká kronika*, kapitola LII., nepag. a další

¹⁸⁴ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 131; *Česká kronika*, kapitola XLIV., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 143; *Česká kronika*, kapitola XLVIII., nepag.; srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 155; *Česká kronika*, kapitola LI., nepag.

¹⁸⁵ KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáce z Hodiškova*, s. 91.

výprav to byli opět Němci, kteří vedli nejvíce bojů s husity. Navíc neuznávali jejich odchýlení se od římské církve a udávali na jejich adresu opovržlivé názory.¹⁸⁶ Mohlo být za tím ještě více rozličných důvodů, dostatečně nám však mohou postačit tyto. Vrátime-li se ještě na okamžik k pojmům, kterými Konáč nahrazoval „kacíře“, zjistíme, že slovo, jímž je nahradil, volil dle kontextu. Jednalo-li se například o husitskou vojenskou skupinu, užil Mikuláš spojení „česká rota“ nebo jen „rota.“ Pakliže Piccolomini psal obecně o kacířích a překladateli se nehodilo pojem nahradit stejně všeobecným „Češi“, nalezneme textovou variantu „česká strana.“ Zaměňování „kacířů“ za „Čechy“ však není jen výsadou Konáčovou, činil tak v některých případech i Veleslavín a i zde jeho zásahy prošly bez povšimnutí badatelů. Např. u orebitů sice věrně překládá název kapitoly,¹⁸⁷ hned na začátku jejího textu ale nepřejímá tvrzení „jiná kacířská sekta“, nýbrž jej nahrazuje zcela neutrálním „jiná rota.“ Nemohl tím sledovat očištění orebitů od označení „kacíři“, neboť to už převzal. Nabízí se tedy pouze takové vysvětlení, že nechtěl hned po sobě dvakrát přejímat toto urážlivé pojmenování, v kontextu touto změnou stejně nic nepřetransformuje a smysl kapitoly zůstává stejný. Další změny provádí Veleslavín u jména Jana Rokycany. Kromě toho, že od něj hanlivá slova odjímá, taktéž je upravuje v přívětivá a k jeho jménu přidává často titul mistr. Text kolem něj tedy adaptuje stejně jako u Husa, čímž potvrzuje mou dříve nastíněnou teorii ohledně úprav týkajících se mistra Jana. Příkladem uvedu korekci vážící se k příjezdu Ladislava do Prahy, Piccolomini událost popisuje takto: „Při vjezdu do Prahy mu vyšel vstříc Rokycana spolu s bezbožnými kněžími a v řeči, kterou pronesl, mu blahopřál ke zdárnému a šťastnému návratu. Král sotva poděkoval, až když ho Poděbradský napomenul, a nevlídně pohlížel na kacířské a zlořečené kněžstvo.“ Daniel Adam představuje čtenáři odlišný pohled na králův příjezd: „Když do Prahy vjížděl, Rokycana s svým kněžstvem a žakovstvem proti němu vyšel, aby ho vítal. Ale král sotva ještě napomenut jsa od Jiřího, škaradě naň hledě, neochotně poděkoval.“¹⁸⁸

Seznámili jsme se s několika typy úprav textu a metodami, jakými bylo toto provedeno, přičemž snahu přinést patřičné vysvětlení – proč tak autoři učinili – jsem rozvinul již v průběhu podkapitoly. K některým tendencím se ještě vrátím v závěrečném

¹⁸⁶ DAVID: *c. d.*, 109–110.

¹⁸⁷ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 123: „O orebitských kacířích“; *Česká kronika*, kapitola XLIII., nepag.: „O rotě orebské“; *Kroniky dvě*, s. 154: „O kacířích orebských“.

¹⁸⁸ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 245; *Kroniky dvě*, s. 284; srov. „Když do Prahy vjížděl, Rokycana s svým kněžstvem [a] žakovstvem proti němu vyšel. A po přivítání, sotva s napomenutím Poděbradského, král poděkoval, na české kněžstvo neochotně hlede (sic).“ Viz *Česká kronika*, kapitola LXIX., nepag., (strahovský exemplář).

shrnutí textových adaptací, nyní se však zaměříme na další typ úpravy – přidání vlastního textu.

6.3. Přidání vlastního textu

Již několikrát jsem zmínil, že Veleslavín mohl přidávat osobám na vážnosti – kromě odstraňování a úpravy nevhodných textů – udělováním různých titulů. Často tak nalezneme u Jana Husa, Jeronýma, Jana Rokycany ale i u Jiřího z Poděbrad informace nad rámec původního textu. Nejčastěji těmto osobám přiděluje tituly: „Jan a Jeroným“ jsou v *Kronikách dvou* „Mistrem Janem a M. Jeronýmem,¹⁸⁹ „Rokycana“ pak „Mistrem Janem Rokycanou“¹⁹⁰ a dokonce Jiří z Poděbrad obdržel titul „Pan.“¹⁹¹ Do třetice nacházím potvrzení pro svou domněnku, že přidáním titulu mýnil Veleslavín přidat oné osobě vážnost, právě u Jiřího z Poděbrad, neboť kromě zmíněného oslovení „Pan“ k němu překladatel také připsal, že „veliké slovo v Čechách měl.“¹⁹² Ještě ve dvou dalších případech přidal lidem oslovení – u knížete Václava Piccolomini uvádí spojení „svatý Václav“ pouze v názvu kapitoly, zatímco Daniel tento přívlastek vloží do textu celkem třikrát. U toho samého panovníka se však obzvláště vyznamenal Mikuláš Konáč, který toto spojení uvedl takřka při každé zmínce o Václavovi, přesněji osmkrát.¹⁹³ Podruhé Daniel Adam vkládá přívlastek „svatý“ do názvu kapitoly o králi Václavu II.¹⁹⁴ Zatímco první nadbytek svatých lze vysvětlit vyjádřením úcty a zdůrazněním jeho svatosti, neb mezi svatými moc Čechů nebylo, u krále Václava si myslím, že jde o pouhou chybu překladatele. Ostatně ani Konáč zde tento přívlastek neuvádí.

Ponechme k rozboru i nadále Veleslavínův překlad a nyní se zaměříme na překladatelem vložené informace, které původní text obohacují nebo vysvětlují. V kapitole vypravující o basilejském sněmu čeští zástupci navrhuji, aby se rokování zúčastnila i světská veřejnost, kterou Daniel Adam vymezuje pojmem „lejkové“ a pro případné nechápající čtenáře tento výraz rozšiřuje doplněním „aneb lidé světští.“¹⁹⁵

¹⁸⁹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 149; *Kroniky dvě*, s. 179.

¹⁹⁰ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 187; *Kroniky dvě*, s. 227.

¹⁹¹ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 183; *Kroniky dvě*, s. 223.

¹⁹² Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 193; *Kroniky dvě*, s. 235.

¹⁹³ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 43–47; *Česká kronika*, kapitola XV., nepag.; *Kroniky dvě*, s. 48–51.

¹⁹⁴ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 73; *Kroniky dvě*, s. 96.

¹⁹⁵ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 153; *Kroniky dvě*, s. 183.

Jsem přesvědčen o tom, že právě pro lepší pochopení čtenářovo tato informace vznikla. Sám humanista v předmluvě přece o díle píše: „Poopravil jsem ji... a jakž nejvlastněji možné bylo, vyložil, aby ji třebaš nejhloupější Čech rozuměl.“¹⁹⁶

Nyní obraťme pozornost k tomu, co nad rámec přidal do svého překladu Mikuláš Konáč. Stylem svých vsuvek se od Veleslavína odlišuje, nevkládá titulování osob, nevysvětluje pojmy a rozšiřující informace, které k některým událostem připojuje, mají charakter navození svornosti i vyvýšení síly husitů. Například text, který překladatel vkládá k narovnání poměrů mezi Čechy a Zikmundem a mezi římskou a podobojí církví se nese v duchu znovunalezené svornosti. Piccolomini vypravuje o tom, jak se lidé dozvěděli o věcech narovnávající poměry, a Konáč doplňuje „a všem se líbily.“¹⁹⁷ O tom, že dalším vloženým výrokiem zdůraznil sílu husitů, je přesvědčen M. Kopecký.¹⁹⁸ Text přidaný k porážce Zikmunda u Vyšehradu zní: „Praví, že jest císař utíkaje pověděl: „Bych dvakrát sto tisícuo lidu měl, nepojedu tak k Praze více.“¹⁹⁹ Vsuvku obsahuje také text o zvolení Jiřího králem. Původní text: „Tato věc podstatně zvýšila podezření z královraždy,“ překladatel rozšířil o vsuvku, že si to myslí především katolíci: „Ta věc doměnie některých (a zvláště římské strany) zahubenie krále najvíce rozmnožila.“²⁰⁰ Již dříve Konáč odstranil Piccolominiho podezření, že „vraždu“ Ladislava naplánoval Jiří a Rokycana, pokračuje tedy v rozptýlení těchto názorů.

Výrazným Konáčovým vkladem jsou krátké verše a citáty vložené k různým kapitolám a obrázkům. Jimi se podrobně zabýval již M. Kopecký v knize *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, a jelikož jsem neobjevil žádné jiné dodatky tohoto typu, které by Kopecký nepodrobil analýze, v krátkosti shrnu závěry tohoto literárního historika. V kapitole 44. přidává Konáč k popravě Jana Želivského citát „Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam,“²⁰¹ který M. Kopecký označil jako komentář k Piccolominiho ironickému popisování toho, kterak pražské ženy pietně nosily Želivského hlavu.²⁰² Další vložený text nalezneme k řeči Čechů na bazilejském koncilu týkající se artikulí, je jím dvojverší:

¹⁹⁶ *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

¹⁹⁷ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 156; *Česká kronika*, kapitola LII., nepag.

¹⁹⁸ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 92.

¹⁹⁹ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 123; *Česká kronika*, kapitola XLIII., nepag.

²⁰⁰ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 255; *Česká kronika*, kapitola LXXII., nepag., (strahovský exemplář).

²⁰¹ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 127–131; *Česká kronika*, kapitola XLIV., nepag.

²⁰² KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 92.

„Bibite ex eo omnes,
vadí se o to až podnes.“²⁰³

Tímto textem překladatel upozorňuje, že přijímání podobojí bylo problémem i v jeho době.²⁰⁴ Další vsuvka se váže k nepřátelství mezi Rokycanou a Vlkem, hejtmanem sirotků, a následnému rozvinutí konfliktu mezi Starým a Novým městem. Konáč dění komentuje takto:

„Co z rozdelenie pochodí škodného
a z popúzenie lidu obecného
skrže kázanie, kněžské nabádanie,
ted' máš poznanie.“²⁰⁵

Mikuláš tím zdůrazňuje svár a podle Kopeckého je to jasná ukázka jeho mravních principů a snaha hlásit svornost a jednotu národa.²⁰⁶ Posledním vloženým textem komentuje bitvu u Lipan a následné zabití zajatců:

„Ktož v zemi řády zamítá, spravedlnost,
pósobí vády, provodí ukrutnost,
takový zkažen bud', z země vyhlazen
a světla zbaven.“²⁰⁷

Kopecký z toho vyvozuje, že se překladatel nepokládá za potomka reformních husitů, ale že se kloní na stranu umírněné vítězné strany, a proto bez úprav překládá i zavraždění těch zajatých husitských bojovníků, kteří náleželi k poražené straně.²⁰⁸

6.4. Změna smyslu původního textu

V poslední části rozboru a komparace překladů se vrátím k již některým nastíněným úpravám a uvedu zde i ty adaptace, které jsou zajímavé svým působením v kontextu. Na závěr zde budou všechny změny shrnuty.

Začněme již tolik probíranou pětáctátou kapitolou, kde se vytracení původního smyslu působením překladatele projevilo nejvíce. Konáč zde odstranil nebo v nové podobě představil taková slova, která by narušovala počátek historie husitství. Zmiňoval jsem urozeného muže, který z Anglie přivezl do Prahy Viklefovo učení. Enea o něm

²⁰³ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 151–153; *Česká kronika*, kapitola L., nepag.

²⁰⁴ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 92–93.

²⁰⁵ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 155–159; *Česká kronika*, kapitola LI., nepag.

²⁰⁶ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 93.

²⁰⁷ Srov. *Historia bohémica – Historie česká*, s. 161–165; *Česká kronika*, kapitola LI., nepag.

²⁰⁸ KOPECKÝ: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 93.

vypráví: „Sám byl už nakažen viklefským jedem a připraven škodit, neboť shnilou rybou [proto také odstranil zmínku o domu U Shnilé ryby, pozn. autora] (Faulfish bylo příjmení jeho rodiny), to jest páchnoucí jed, vyvrhl mezi své spoluobčany.“ Mikuláš část věty vypouští, jinou nahrazuje: „pln jsa již sám Viklefského učenie.“ Vynechává nakažení i jed a v tomto podání původní výrok neutralizuje. A k tomuto se pak váže další změna, kterou udělal u Husa „kterýžto když již dosti viery sobě zposobiti se nadál, což prvé předse tajně vzal [myšleno ono učení od urozeného pána, pozn. autora], to zjevně vyléval.“ Díky předem změněné tezi si připravil půdu pro změnu další a původní smysl kapitoly tím čtenáři zůstal zatajen. Text tedy přizpůsobil pro utrakvistické Čechy, kteří by nelibě četli neupravenou verzi: „Když se domníval, že již získal dost důvěry, veřejně vyvrhl jed, který už dříve tajně vstřebal.“²⁰⁹

Další text, který již byl zmíněn, se týká jednání mezi Zikmundem a husity.²¹⁰ Drobnou úpravou změnil Daniel Adam smysl celého Silviova tvrzení a uvedl: „Ale oni [husité, pozn. autora] zvykše již mocí jiné přemáhat, slovy se přemoci nedali, a tak nic s císařem na místě nepostavivše, domův se vrátili.“²¹¹ Zatímco v původním souvětí jsou kališníci vylíčení jako ti, kteří byli poraženi z nedostatku diplomatického umu, Veleslavín je čtenáři představuje jako bojem zocelené a nesmlouvavé. Minimální změnou také prošel text pojednávající o kostnickém koncilu. Teologové o Husovu a Jeronýmovu učení „dokázali, že jejich dogmata nejsou v souladu s božím zákonem a nevedou k dobrým mravům.“ Z tohoto vyšla v *České kronice* informace, „že by učenie jich od zákona božího dalece bylo pokazovali, ani by dobrým řádom náležela.“²¹² Původní prokázání chybnosti husitských tezí je zde podáno mírně, a sice že na to poukazovali, jasný závěr, k němuž by církevní autority dospěly, se v tomto podání nenabízí. A ještě zůstaňme u husitů a obrácení původního smyslu aneb Kterak z negativního pozitivní udělat. Piccolomini vypráví o hostině pod širým nebem, která se konala v začátcích Žižkova působení mezi husity, a uvádí: „Sešlo se tam přes čtyřicet tisíc kacířů, kteří vědomi si své početnosti nabyli větší odvahy ke každému zločinu.“ Ve zcela kontrastním smyslu toto překládá Konáč následovně: „Tu se více než xl tisícuo Čechuo sešlo, kteřížto své množstvie znamenajíce, srdce ku všelikému účinku vzali.“

²⁰⁹ Srov. *Historia bohemia – Historie česká*, s. 91; *Česká kronika*, kapitola XXXV., nepag., (strahovský exemplář).

²¹⁰ *Historia bohemia – Historie česká*, s. 143: „Češi, kteří byli zvyklí vítězit zbraněmi, nemohli strpět, aby byli poraženi slovy, a vrátili se domů s nepořízenou.“

²¹¹ *Kroniky dvě*, s. 173.

²¹² *Historia bohemia – Historie česká*, s. 99; *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag.

Jelikož se u něj nesetkáme v této větě s ničím negativním, zmínku o srdci si automaticky vyložíme v tom dobrém slova smyslu. A zcela totožný příklad změny původního smyslu nacházíme i u popravy kněze Prostředka: „A tak Prostředek vypustil prokletou a satanu oddanou duši na prostřední šibenici...“ Mikulášův překlad takto kontrastuje: „... v prostředek kněz jménem Prostředek, a tak Prostředek vprostřed šibenic nábožnú duši vypustil.“²¹³ Setkáváme se zde s tím, co už jsem zmínil dříve, a sice s úctou k husitským kněžím. Tento případ však uvádím jako extrémní proměnu v rozporu s původním zněním. Takovýchto kontrastních formulací se ale nedopouštěl příliš často, proto uvedu i naopak velice jemnou změnu. Opět se přesuneme k příjezdu Ladislava do Prahy a tentokrát se zaměříme na Piovo vyprávění o návratu katolických kněží. Autor opět více subjektivně píše, že se kněží mohli vrátit „až konečně“ Zikmundovým povoláním nazpět. Konáč i Veleslavín shodně tento expresivní výraz zaměňují jiným časovým určením, a sice že „až potom“ na povolání Zikmundovo se mohli vrátit.²¹⁴

Na závěr ještě zmíním pozměnění smyslu ve dvou případech, kdy není jasné, proč k nim došlo. Prvním je vyprávění o knížeti Břetislavovi. Oproti Piccolomniho: „... ačkoliv jej nepodráždila žádná křivda, vytáhl s vojskem do Uher,“ uvádí Mikuláš: „ačkoliv mnohú křivdú ztrápený, vojsko do Uher vedl.“²¹⁵ Druhým je přiřazení Jiřího z Poděbrad Konáčem k lidem, kteří si přáli Ladislavovu smrt. Píše: „Totot jest, že krom Rokecany a Jiřího Poděbradského, žádný nebyl, jemuž by královská smrt vděčna byla. Jiní všichni páni, když umřel král, v velikém zármutku byli...“ V originále stojí: „Jisté je ale to, že krom Rokycany, o němž každý soudil, že mu králova smrt byla velmi vítaná, Jiří i ostatní pánové království byli po králově smrti velmi zarmoucení.“²¹⁶ Pius staví Jiřího mezi ty, kteří byli královou smrtí zarmoucení. Mikuláš Konáč dříve odstraňoval i text, ve kterém byli Jiří a Rokycana obviňováni z přípravy „vraždy,“ a zde dobrovolně přesouvá osobu Poděbradského na seznam podezřelých. Jediné, co mě k tomu napadá, je možná snaha překladatele vylíčit představitele světské i církevní moci jako držící pohromadě.

²¹³ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 173; *Česká kronika*, kapitola LII., nepag.

²¹⁴ Srov. *Historia bohemica – Historie česká*, s. 247; *Česká kronika*, kapitola LXIX., nepag., (strahovský exemplář); *Kroniky dvě*, s. 284.

²¹⁵ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 55; *Česká kronika*, kapitola XIX., nepag.;

²¹⁶ *Historia bohemica – Historie česká*, s. 253; *Česká kronika*, kapitola LXXI., nepag., (strahovský exemplář).

V kapitole jsme se seznámili s řadou různých úprav textu. Rozčlenil jsem je podle způsobu zásahu překladatelova do čtyř podkapitol a v nich dále členil shodné skupiny jevů podle určitých rysů, jež změny začleněné do těchto podsekcí nesly. Změny se nejčastěji týkaly výrazných husitských postav a husitství. Překladatelé adaptovali text z různých důvodů, v menší míře neúmyslně chybným přeložením latinského textu, v dominantním měřítku převažovaly korekce cílené. Veleslavín svými zásahy nechtěl dopustit potupení významných osobností, naopak jim dodával ctnosti a vážnosti, a vyhýbal se též některým výroky, které by si mohlo nedobře vyložit české publikum, také nepřejímal Eneův subjektivní pohled na Husovo učení. Rozsah jeho úprav nebyl takový jako u Konáče, přesto jsem dokázal, že text nepřeložil věrně, jak o něm soudil např. M. Kopecký. Mikuláš Konáč měnil podobu původního textu daleko výraznějším způsobem, což se nejvíce odrazilo v podobě 35. kapitoly, kde se čtenáři seznamují s Husem a počátkem husitství. Boj husitů proti katolické straně převedl do roviny národní, kališníky ztotožnil s Čechy a vyvinul snahu očistit je od hanění Piccolominiho.

Pohlédněme nyní na *Českou kroniku* a všechny její všemožné odlišnosti od originálu jako na jeden celek. Jaké poselství nese tato kniha čtenáři? Vypravuje o kacírském moru? Ne. Klade pozornost na špatnost Husova učení? Ne. Hanobí český národ? Více méně opět ne. Podařilo se tedy překladateli změnit původní protihusitské naladění díla? Tvrdím, že ano. Odstraňováním a nahrazením nevhodných slov změnil vyznění díla jako celku, byť se mohlo ve většině případů jednat o korekce malé. Čtenář tedy obdržel ve výsledku od pražského tiskaře dílo docela odlišné, jednoznačně adaptované pro české prostřední, resp. pro české publikum. Ptáme-li se, jak je možné, že překladatel tak výrazně zasahoval do původních sentencí, narážíme tím pravděpodobně na současné chápání autorství. Užíváme citace, na přejatý text vzorně odkazujeme a ctíme hmotné i duševní právo autora na jeho výtvar. Ve středověku a období raného novověku je však toto zcela irelevantní – překladatel není vázán striktním dodržením původního autorského textu, ničím výjimečným není věty upravovat či přidávat své vlastní názory.²¹⁷ Překladatel je tak vlastně spoluautorem a původnímu pisateli prospívá už tím, že jeho text v různé podobě rozšiřuje dál a zvyšuje tím jeho známost.

Pro ilustraci uvedu podobnou adaptaci rovněž z 16. století. A. Kubišta poukázal na rozpor mezi německým originálem a českým překladem krátkého spisu

²¹⁷ BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007, s. 171–173.

Der Lutherische Bettlermantel od rakouského jezuita Scherera.²¹⁸ Populární text letákového charakteru našel v českém prostředí nové uplatnění, a sice posloužil překladateli jako nástroj k útoku na Jednotu bratrskou. Původně protiluteránský text doplňuje o body věnované právě bratřím a irelevantní pasáže nevážící se k Čechům byly vypuštěny. Spis byl touto podobou adaptován do českého prostředí, navíc ještě agresivnější metodou, než jaká byla užita Konáčem. Ten ve svém pozmeněném díle *Česká kronika* nikoho neosočoval, pouze mírnil a měnil negativní dopady, jež by originál na české publikum měl. Obdobně i Piccolominiho předmluva k *Historii české* nebyla Konáčem převzata nejen kvůli snaze změnit vyznění přeloženého textu, ale také kvůli té části s dedikací aragonskému králi, ta byla pro české publikum irelevantní. Ještě se vraťme k vyhodnocení úprav ve světle toho, co bylo hlavním motivem těchto změn. Již v kapitole věnované překladateli jsem uvedl některé teorie, které se snažily vysvětlit vydání právě *České kroniky*. Nasvědčují změny tomu, že jimi Mikuláš cílil primárně na svornost a jednotu národa, jak se domnívá M. Kopecký? Nebo byl jejich výhradním důvodem ekonomický kalkul, jak poukazuje E. F. Couceiro? Druhý jmenovaný staví svou myšlenku na řadě již dříve zmíněných skutečností, přímo v překladu pak upozorňuje na vůči husitům negativně laděné pasáže, které jsou přeloženy bez zásahů, a na tom zdůrazňuje nedbalost při provádění změn. Nejen z toho pak vyvozuje, že Konáčovi jde o finanční výnos, jinak by si dal s úpravou kontextu větší práci. M. Kopecký některé pasáže převzaté v původním znění hodnotí jako „překladatelovu nepozornost.“²¹⁹ Již jsem výše uvedl, že ponecháním některých – např. o Češích nevhodně vypovídajících – pasáží mohl Mikuláš vyjádřit svůj subjektivní názor, uvedl jsem příkladem přeložení textu o ničení kostelů a klášterů a v souvislosti s tím špatně vyznívající kontext a také Konáčovo klonění se k umírněným husitům. Sám mohl také odsuzovat přílišné škody napáchané husitskými bojovníky i jako utrakvista, neboť podobojí církve sama odsoudila reformní husity.²²⁰ Jak nás upozorňuje M. Kopecký, překladatel si přál svornost a jednotu, ale rovněž byl silným zastáncem mravních zásad. Zdůvodňuje tím například ponechání textu o zálibě Čechů v opilství a obžerství. A pokud vztáhneme Konáčovo moralistní nahlížení i na zmíněné ne-změny (ponechání některých negativních pasáží o řádění husitů), oslabuje se tak Couceirův pohled

²¹⁸ KUBIŠTA, Albert: *Der Lutherische Bettlermantel Georga Scherera a jeho český překlad*. In: MIKULEC, J. – POLÍVKA, M. (ed.): *Per saecula ad tempora nostra: Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Praha 2007, 367–371.

²¹⁹ KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, s. 92.

²²⁰ DAVID: *c. d.*, s. 18.

na *Českou kroniku* jako na komerční záměr. I přesto se spíše přikláním k finančnímu prospěchu z překladu. Mikuláš Konáč své korekce prováděl kvůli čtenářům, a pokud jeho hlavním motivem bylo přispět k jednotnosti národa, mohl k vydání zvolit knihu, jež by k tomu nabádala jasnější formou. Neupírám mu však, že se o toto skutečně snažil, jen uvádím, že hlavním motivem úprav a následného vytištění *České kroniky*, byl zřejmě finanční zisk.

Co se týká zmíněného autorství, platí to i pro Veleslavína. Jeho zásahy do textu nejsou neobvyklé proto, že by se to snad v té době nedělalo, nýbrž z toho důvodu, že je u něj nikdo v tomto případě neočekával. Sám nastínil svou představu českých dějin v rozsáhlé předmluvě, což mu – jakožto profesorovi historie – nečinilo problém. I přesto některé výrazy a pasáže originálního díla adaptoval na české prostředí. Sám jako by své úpravy zdůvodňoval v předmluvě, neb píše: ... dobrý historicus tyto tři povahy a ctnosti do sebe míti má: Jednu, aby nic nepravého a křivého psáti nesměl: Druhou, aby se pravdy, jakž sama sobě jest, psáti neostýchal a nestyděl: Třetí, aby se žádným způsobem v podezření nedával, že by snad jedné straně více přál než druhé...²²¹ Jednostranné zaměření Piccolominiho textu vyvažuje právě svou předmluvou a Kuthenovou *Kronikou*, první bod historikových zásad pak lze vztáhnout na odstraňování a zaměňování výrazů hanobících přední české postavy husitství. Položme si i u Veleslavínova překladu tytéž jednoduché otázky jako u Konáče: Vypravuje o kacířském moru? Někde, nikdy ve spojení s Husem. Klade pozornost na špatnost Husova učení? V obecném smyslu ano, opět ne ve spojení s Husem samotným. Hanobí český národ? Nespojuje kacířství a češtví tak důsledně jako Mikuláš, hrubější pasáže mírní. Podařilo se tedy překladateli změnit původní protihusitské naladění díla? Nikoliv. Na rozdíl od *České kroniky* přináší Veleslavínova verze Silviův pohled na husitství, pár překladatelských zásahů jej jako celek nemění. Odlišný postoj k úpravám zaujímá Daniel Adam v případě některých českých osobností, jimž přidává titulování, nejen odstranění hanlivých tezí. K výraznějším zásahům nemá důvod, protože svůj vlastní názor čtenáři vyložil již v předmluvě a opozicí k protihusitskému textu je text utrakvistického kronikáře Kuthena a občasná marginálie, které ne vždy shrnují takový obsah, jaký je předložen. Ty zásahy, které učinil přímo v překladu *Historie české*, jsem zdůvodnil vlastním Veleslavínovým postojem k významným osobnostem a snaze neurazit čtenáře některými velmi hrubými slovy nebo výroky. Vzhledem k charakteru

²²¹ *Kroniky dvě*, předmluva, nepag.

změn a výčtu titulů, které publikoval, a jejichž přehled jsem uvedl již výše, kloním se i v tomto případě spíše ke snaze vydělat peníze. Bral ohled na své čtenáře a ostatně na ně poukazuje i předmluvou. Vkládáním vysvětlujících informací se snaží přiblížit nebo objasnit význam textu lidem. Měl-li by zájem pouze na vydání syntetických českých dějin a rozšíření povědomí čtenáře o historii, přeložil by text – byť s připojením vlastního náhledu dějin a Kuthenovy kroniky, neboť musel dostát nastíněným historikovým zásadám a vložit k událostem dataci – bez dalších zásahů. Oba humanisté 16. století mají specifikum, které nás opět posouvá blíže k názoru, že ústředním motivem vydání tohoto díla byly finance. Jak Veleslavín, tak i Konáč byli překladateli a zároveň tiskaři. Museli tedy volit, co přeloží, a tedy co následně vyjde tiskem. A nepohybujeme se už v prostředí, kde se dílo šíří opisem na objednávku v počtu několika kusů, nýbrž v době ovlivněné novým médiem – knihtiskem. Jedno dílo mohlo vyjít i ve stovkách až tisících kopiích a pro rentabilitu nákladu bylo zapotřebí nalézt co největší množství odběratelů – čtenářů. Tendence vytisknout co nejprodávanější knihu jsou tedy naprosto normální a v zájmu zachování tiskárny v provozu také nutné.²²² A jak víme, oběma překladatelům – tiskařům se volba knih dařila a jejich tiskárny prosperovaly. O zanedbatelném komerčním cíli bychom naopak mohli hovořit pouze tehdy, byl-li by překladatel pouze překladatelem a spisovatelem, oba pánové však byli něco víc.

²²² O tom, že prioritní byl pro všechny tiskaře zisk z řemesla, viz VOIT, Petr: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I: severinsko-kosořská dynastie 1488–1577* (dále jen *Český knihtisk*). Praha 2013, s. 375.

7. Ilustrace České kroniky

V samém závěru práce přináším další náhled na Konáčovu verzi překladu, nyní skrze obrazový materiál. Počítáme-li obrázky vztahující se pouze k vyprávění převzatého od Silvia, je text doplněn 36 ilustracemi. Na většině z nich jsou zobrazena česká knížata a králové, což má čtenáři pomoci pochopit dějovou linii a orientovat se v čase. Stejný motiv vyvedení panovníků totiž nalézáme i u Kuthena nebo Hájka, u nichž tuto funkci obrazů zmiňuje P. Voit.²²³ Pouze tři ilustrace představují osoby, jež české zemi nevládly. Jsou jimi Jan Hus (obr. 1 v přílohách), Jan Žižka (obr. 6) a Jan Rokycana (obr. 7). Už jen tím, že se objevují na obrázcích, v nichž jsou většinou představováni vladaři, zdůrazňuje jejich důležitost, a že jsou milníky v dějinách. Čtenáři jako by naznačoval, že tito tři Janové se svým významem rovnají knížatům a králům. Zajímavé je rovněž jejich ztvárnění – Jan Hus hořící na hranici s posměšnou čepicí na hlavě; Jan Žižka s páskou přes obě oči jedoucí s vojskem na koni, na vlajícím praporu je výrazný kalich; do třetice Jan Rokycana sloužící mši, dominuje ukázka přijímání z kalicha a jejich vyobrazení nalezneme i na oltáři, kříže chybí. Všichni tři jsou vyobrazeni v takřikajíc charakteristických rysech – Hus je mučedníkem a jeho smrt je ztvárněna podobně jako smrti pronásledovaných křesťanů v antice; Žižka jako vojevůdce; Rokycana jako kněz. A přidejme k ilustracím také citáty, kterými jsou doprovázeny: Hus je nadepsán textem odkazujícím na poslední soud „Veritas odium parit, sub iusto iudicet vicit.“²²⁴ V knize *Umění české reformace* k tomuto nalezneme překlad „Pravda zášť rodí, při spravedlivém soudu vítězí.“²²⁵ Horníčková a Šroněk to vysvětlují jako přirovnání českých mučedníků k sv. Petru a Pavlovi pro jejich poctivost a mučednickou smrt.²²⁶ K vyobrazení Žižky je připojen nápis „Ecce flagellum dei,“ čili „Hle, bič boží.“²²⁷

Názorností nepřekypují pouze zmíněné ilustrace, velkou vypovídací hodnotu mají i ostatní. Byť ne vždy rozpoznáme tak dobře, o kterou osobu se jedná, některé vlastnosti vykresleného člověka můžeme zjistit pouze pohledem. Vybral jsem několik ukázkových ilustrací (obr. 2–6 v přílohách), na kterých bych rád demonstroval, jaké informace nám mohou poskytnout.

²²³ VOIT: *Český knihtisk*, s. 337.

²²⁴ *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag. (strahovský exemplář)

²²⁵ HORNÍČKOVÁ, K. – ŠRONĚK, M. (ed.): *Umění české reformace (1380–1620)*. Praha 2010, s. 171.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ *Česká kronika*, kapitola XXXVIII., nepag.; překlad vlastní.

Na obrázku č. 2 je vyobrazen praotec Čech. První, co nás nejspíš zaujme, je šat který se na Evropana nehodí. Čech vypadá jako orientálec, čímž je kladen důraz na jeho pohanství. Že jde o panovníka, nasvědčuje žezlo, jež drží v levé ruce. Naši pozornost upoutá pravděpodobně nejvíc nezvyklá pokrývka hlavy vypadající jako turban. Znázornění pohanství prvních českých knížat tímto způsobem nalezneme i u Hájka.²²⁸

Ilustrace č. 3 čtenáři představuje Přemysla Oráče při charakteristické činnosti, koně poslaného Libuši a jeho doprovod. Čtenářovu pozornost upoutá odlišné, na první pohled venkovské, prostředí. Dále pluh a kontrast prostě oblečeného rolníka a urozeného poselstva na koních.

Na čtvrtém obrázku je kníže Václav sedící na trůnu. Srovnáme jej s Čechem a zaujme nás změna oblečení. K žezlu přibylo jablko a knížecí čepice a reprezentativnější podoby se dostalo i okolnímu prostředí. Na erbu je znázorněna svatováclavská orlice. V kontrastu s Čechem tento panovník již vypadá jak křesťan.

Na ilustraci č. 5 je znázorněn na trůnu sedící Jan Lucemburský, který nás hned zaujme zakrytými očima, což symbolizuje slepotu. Knížecí čepice se změnila v královskou korunu, jedná se tedy již o krále. Čtenáře na první pohled zaujme právě ona páska přes oči, kterou se panovník od ostatních zobrazených vladařů liší.

Dostáváme se k již zmíněnému obrázku č. 6, jenž představuje slepého Jana Žižku na koni v doprovodu ozbrojených mužů a se symbolem kalichu na praporu. Vojenská družina, muž s páskou přes oči v jejím čele a prapor s kalichem nenechají čtenáře na pochybách, že se jedná právě o Žižku.

Poslední obrázek č. 7 znázorňuje také již probíraného Jana Rokycanu. Prostor představuje chrám s oltářem, na něm je kniha (patrně nábožná), kalichy a monstrance. Kněz před oltářem klečí a vedle něj probíhá přijímání z kalicha. Čtenář nepochybně rozpozná, že ilustrace představuje znázornění mše podle husitských zásad.

Zvolil jsem k ukázce ty ilustrace, které procházejí nějakou výraznější změnou. Domnívám se, že vyložené rysy jednotlivých obrázků jsou dostatečně zřejmé na to, aby zaujaly jak čtenáře, tak i lidi méně gramotné, neboť některé výjevy lze správně interpretovat i bez znalosti kontextu. Autoři knihy *Umění české reformace* u Konáče poukazují na prvek oslího hřbetu, poprvé se objevuje u Svatopluka a odkazuje na přijetí křesťanství, neboť oslí hřbet má představovat symbol chrámu.²²⁹ Větší pozornost ještě

²²⁸ VOIT: *Český knihtisk*, s. 337.

²²⁹ HORNÍČKOVÁ – ŠRONĚK: *c. d.*, s. 169.

zaměřují na vyobrazení Rokycany, u kterého si všímají chrámového vybavení, a upozorňují na podobnost s grafikou Israela van Meckenema.²³⁰

Bohatý ilustrační doprovod nepochybně zvyšuje atraktivitu Konáčova díla. Nechci přímo tvrdit, že vložení obrázků bylo reklamním tahem vydavatele, ale svou úlohu to mohlo sehrát i v tomto směru. P. Voit označuje ilustrace v té době jako jedinou složku, která mohla vyvolat zájem o danou knihu u nižšího měšťanstva.²³¹ Zdobnost ilustrací při zachování jednoduchého poselství vhodně doplňuje textovou část díla a může povzbudit čtenářovu fantazii. Každopádně hodnotím obrazovou přílohu kladně, dílu nemohla nijak uškodit a s velkou pravděpodobností navyšovala jeho popularitu u čtenářů.

²³⁰ Tamtéž, s. 171.

²³¹ VOIT: *Český knihtisk*, s. 374.

Závěr

V práci jsem se věnoval tématu českých překladů latinského díla *Historia bohemica* od Enea Silvia Piccolominiho. Svou pozornost jsem věnoval dvěma českým překladům z 16. století, a sice z jeho počátku a konce. První převedl do našeho jazyka Mikuláš Konáč z Hodiškova, druhý Daniel Adam z Veleslavína. Mým hlavním zájmem bylo odhalit textové odlišnosti obou českých variant od latinského originálu, který byl zastoupen v zrcadlové edici se souběžným novodobým překladem, a následně tyto odchylky zanalyzovat a vysvětlit. Než jsem mohl k tomuto úkolu přistoupit, bylo zapotřebí určit výchozí latinský text obou českých humanistů. Dospěl jsem k závěru, že použili latinskou variantu velmi podobnou verzi C pocházející z Kolína nad Rýnem. Následně jsem odůvodnil popularitu díla *Historia bohemica* spolu se stručným představením osobnosti E. A. Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II. Stále však nebylo možné přejít k jádru věci, pátral jsem tedy po okolnostech vzniku obou česky psaných děl, stejně jako jsem představoval určité rysy jejich překladatelů, které by nám poskytly vodítko k tomu, proč text adaptovali.

Po shromáždění potřebných podkladů jsem mohl přímo přejít ke Konáčově a Veleslavínově překladu. Po krátkém seznámení se s vnější podobou obou děl bylo provedeno rozdělení různých variant úprav podle způsobu překladatelova zásahu do čtyř skupin, přičemž jsem zde již nerozebíral změny způsobené výchozí předlohou, protože to bylo vypracováno při hledání výchozí latinské verze. Představil jsem nejdříve úpravy, při nichž byl text odstraněn, tedy nebyl vůbec přeložen. K těmto zásahům docházelo z různých příčin, nejčastěji se jednalo o vyjmutí nevhodného či přímo urážlivého slova nebo pasáže (tím je myšlen velice krátký text), svou roli zde hrálo i nepřevzetí některých Piccolominiho výrazně subjektivních vidění skutečnosti. Druhou skupinu tvořily úpravy spočívající ve změně textu. Překladatelé toto volili z podobných pohnutek jako v prvním případě, zasazení změněného výrazu do kontextu zde bylo však obtížnější a mnohde jsme našli věty jen částečně upravené, což M. Kopecký pokládal za překladatelovu nepozornost, E. F. Couceiro pak za projev nedbalosti, neboť zastával tvrzení, že kniha byla Konáčem vydána kvůli finančnímu zisku. Zde jsem podal své vlastní vysvětlení, které bych pojal jako střední cestu. Upozornil jsem také na Mikulášovu neznalost římského datování. Další skupinu změn představoval text vložený, kde jsem upozornil nejen na Veleslavínovu snahu vysvětlovat méně známé pojmy a doplňovat informace, ale také na jeho časté dodávání titulů k předním českým

osobnostem. Konáčem vložené citáty a verše již zpracoval ve svém díle M. Kopecký, a proto jsem zde uvedl výsledky jeho rozboru, k ostatním překladatelovým vsuvkám jsem uvedl snahu o vyzvednutí svornosti. Posledním bodem rozboru a komparace textu byla snaha překladatelů o změnu smyslu některých vět. Věnoval jsem se jak Konáčovým výrazným zásahům k počátku husitství, tak i některým téměř nezatelným změnám Veleslavína. Uvedl jsem i příklady změny smyslu původní věty, které nebylo možno jasně zdůvodnit. Na závěr té kapitoly jsem shrnul to, k čemu jsem rozbohem došel, abych za pomoci již dříve zjištěných souvislostí mohl určit hlavní důvod textových adaptací. Dospěl jsem nakonec k tomu, že hlavním cílem bylo knihu dobře prodat, tedy oba překladatelé – tiskaři sledovali primárně zájem komerční. Rozhodně jsem jim však tímto neupřel další cíle, které vydáním překladu Piccolominiho *Historie české* sledovali. Poslední část práce byla věnována obrazovému materiálu *České kroniky*, kde jsem poukázal na zřetelnost sdělení, které čtenáři ilustrace přinášejí.

Abych zodpověděl na tomto místě i poslední otázku z úvodu, a sice jestli se lišil překlad ze začátku a konce 16. století, potvrzuji, že rozdíly v obou dílech jsou značné. Nejen po stránce jazykové, ale i po stránce úprav. Konáč do původního textu zasahuje v daleko větší míře než Veleslavín a svým překladem mění původní smysl Piccolominiho *Historie*. Veleslavín dělá úpravy v menším rozsahu a celkové vyznění knihy nemění. Co je však u něj podstatné, je zjištění, že text při překládání upravoval. Toto bylo doposud opomíjeno, avšak v této práci jsem jeho zásahy dokázal.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

KONÁČ Z HODIŠKOVA, Mikuláš: *Dyalogus w kteremz Czech s Pithartem rozmlúwá Ze sú se Bratrzij Waldensstij wssetečně a sskodliwie od obú stran oddělili*. Staré město pražské 1515.

PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Czeska kronyka*. Staré město pražské, 1510. Překlad: Mikuláš KONÁČ Z HODIŠKOVA. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32.760, knihopis č. 13.884.

PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Czeska kronyka*. Staré město pražské, 1510. Překlad: Mikuláš KONÁČ Z HODIŠKOVA. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DR IV 10, knihopis č. 13.884.

PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Kronyky Dwě, O založenij Země České, a prwnijch Obywatelijch gegich, též o Knijžatech a Králijch Českých, y gegich činech: Gedna Eneasse Sylwia Senenského, w Latinském yazyku od něho sepsaná, a před lety LXXV. w Český yazyk přeložená, a w Praze wytisstěná: Druhá Martina Kutheyňa z Ssprynsperku, též w Praze wydaná před Lety XLVI: Nynij pak obědwě k dobrému a vžitečnému wssech Czechůw znowu sprawené, obnowené, a w gednu Knihu vwedené, pracý a nákladem M. Danyele Adama z Weleslawijna*. Staré město pražské, 1585. Překlad: Daniel ADAM Z VEESLAVÍNA. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 32.756, knihopis č. 13885.

Literatura:

ADAM Z VEESLAVÍNA, Daniel a VOREL, Petr (ed.): *Dějiny evropského světa 1453-1576: historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584*. Praha 2008.

BENEŠ, Zdeněk: *Daniel Adam z Veleslavína: nakladatel a literát*. In: LAKOSILOVÁ, Jarmila (ed.): *Duchem, ne mečem*. Praha 2003, s. 111–121.

BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická skutečnost: Studie o principech českého humanistického dějepisectví*. Praha 1993.

BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007.

ČECHURA, Jaroslav: *České země v letech 1526-1583: první Habsburkové na českém trůně I*. Praha 2008.

COUCEIRO, Eduardo Fernández: *Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 2011.

DAVID, Zdeněk V.: *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Praha 2012.

HATÁKOVÁ, Jaroslava: *Měšťanské knihovny v Kutné Hoře v letech 1596-1629*. Olomouc 2013, (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

HORNÍČKOVÁ, K. – ŠRONĚK, M. (ed.): *Umění české reformace (1380–1620)*. Praha 2010.

KOPECKÝ, Milan: *Daniel Adam z Veleslavína*. Praha 1962.

KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 1962.

KUBIŠTA, Albert: *Der Lutherische Bettlermantel Georga Scherera a jeho český překlad*. In: MIKULEC, J. – POLÍVKA, M. (ed.): *Per saecula ad tempora nostra: Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Praha 2007, 367–371.

KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha 1997.

MOLNÁR, A.: *Mikoláš Konáč a Jednota bratrská*. In: *Theologická příloha Křesťanské revue*. Praha 1961, s. 43–53.

TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století: Díl II.: Tisky z let 1501-1800, část IV, písmena K-L Tisky z let 1501-1800, část IV, písmena K-L*. Praha, 1948.

JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české. [Díl] I: Od nejstarších dob do probuzení politického*. Praha 1929.

VOIT, Petr: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I: severinsko-kosořská dynastie 1488–1577*. Praha 2013.

VOIT, Petr: *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*. In: *Bibliotheca strahoviensis 10/2011*. Praha 2011, s. 105–208.

Internetové zdroje:

ŠPIČKA, Jiří: *Piccolomini, Enea Silvio: Historie česká*. In: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/17859/piccolomini-enea-silvio-historie-ceska> [cit. 2015-04-11]

Resumé

In 1457 Italian cardinal Enea Silvio Piccolomini finished his *Historia bohémica* – *History of Bohemia* documenting the Czech history from early middle age till the half of 15th century. Thanks to the author the book has become very popular in the Europe and was translated to many European languages. Also it was taken by Czech humanists – Mikuláš Konáč of Hodiškov in 1510 and Daniel Adam of Veleslavín in 1585 – and translated to their mother tongue and this work is focused on these translations.

The main objective of this work was analyse the text of Czech translations from 16th century and then it compare with the original. Differences between Czech versions and Latin original have shown us, that both of translators made changes in the text. There was question “Why did they do it?” Before I answered this I had to know both Czech humanists, that's why I study their life and work with specially focus on printing of *History of Bohemia*. In the second part of this work I analysed the text of both translations and found various kind of differences. I divided these adaptations into several groups. The most frequent change was change of meaning. In this case antihussite words and sentences were translated without its negative character and were transformed into neutral meaning. Second most frequent change was deleting negative words such as heretic, sect, etc.

In conclusion, I think that these changes were made mainly because of financial reasons. Both translators were also owners of letterpress printers and they wanted to sell as many printed books as possible. That's why they changed the text into a form, which was acceptable for their readers – customers.

Přílohy

Obr. 1 Jan Hus²³²

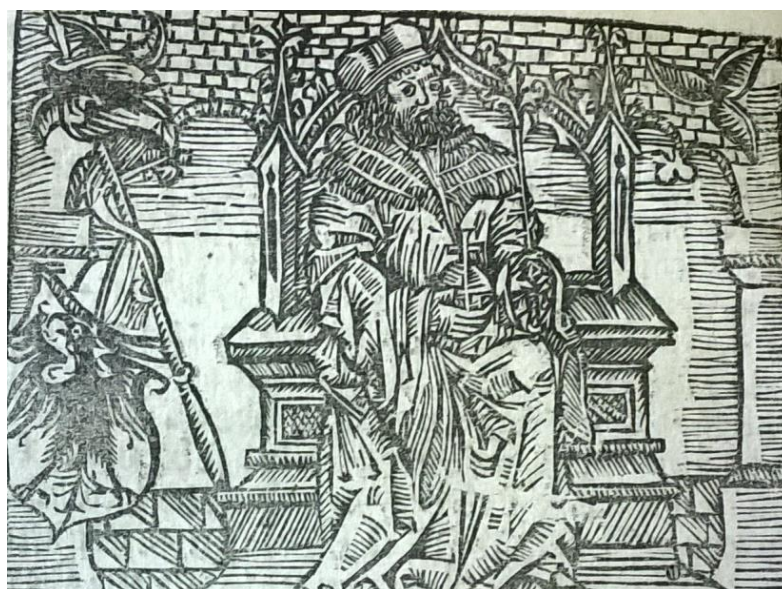
Obr. 2 Praotec Čech²³³

²³² *Česká kronika*, kapitola XXXVI., nepag., (strahovský exemplář).

²³³ *Česká kronika*, kapitola III., nepag.

Obr. 3 Přemysl Oráč²³⁴

Obr. 4 Kníže Václav²³⁵

²³⁴ *Česká kronika*, kapitola VI., nepag.

²³⁵ *Česká kronika*, kapitola XV., nepag.

Obr. 5 Jan Lucemburský²³⁶

Obr. 6 Jan Žižka²³⁷

²³⁶ *Česká kronika*, kapitola XXXII., nepag.

²³⁷ *Česká kronika*, kapitola XXXVIII., nepag.

Obr. 7 Jan Rokycana²³⁸

²³⁸ *Česká kronika*, kapitola XLV., nepag.